

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos Seimo

2018 m.

d. nutarimu Nr.

**DEMOGRAFIJOS, MIGRACIJOS IR INTEGRACIJOS POLITIKOS
2018–2030 M. STRATEGIJA**

**I SKYRIUS
SANTRAUKA**

PAGRINDINIS STRATEGIJOS TIKSLAS	UŽTIKRINTI TEIGIAMĄ GYVENTOJŲ SKAIČIAUS POKYTĮ IR PROPORCINGĄ GYVENTOJŲ AMŽIAUS STRUKTŪRĄ		
TIKSLAI	ŠEIMA 1. Kurti šeimai palankią aplinką	MIGRACIJA 2. Užtikrinti valstybės poreikius atitinkantį migracijos srautų valdymą	VYRESNIO AMŽIAUS ASMENYS 3. Suteikti galimybių vyresnio amžiaus asmenims integruotis į visuomenę
UŽDAVINIAI	1.1. Sudaryti sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas	2.1. Skatinti grįžtamąją migraciją ir proporcingą valstybės interesus atitinkantį užsienio šalių piliečių atvykimą, įgyvendinant pritraukimo, priėmimo, integracijos ir ryšio palaikymo politiką	3.1. Užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą socialiniame ir politiniame gyvenime
	1.2. Gerinti paslaugų šeimoms ir vaikams kokybę bei prieinamumą		3.2. Užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą darbo rinkoje ir finansinį jų saugumą
	1.3. Sudaryti sąlygas lygioms vyrų ir moterų teisėms, pareigoms ir galimybėms viešojo gyvenimo srityje bei šeimoje užtikrinti	2.2. Stiprinti ekonominę Lietuvos gyventojų gerovę	3.3. Užtikrinti mokymosi visą gyvenimą galimybes
	1.4. Plėtoti finansines paskatas šeimoms, auginančioms vaikus	2.3. Stiprinti socialinį Lietuvos gyventojų saugumą	3.4. Pagerinti vyresnio amžiaus asmenų sveikatos priežiūros kokybę ir prieinamumą, siekiant mažinti jų sergamumą ir mirtingumą nuo pagrindinių neinfekcinių ligų bei dėl išorinių priežasčių
	1.5. Plėsti būsto pasirinkimo galimybes šeimoms, auginančioms vaikus	2.4. Stiprinti psichologinę (emocinę) Lietuvos gyventojų gerovę	
	1.6. Gerinti šeimos sveikatos būklę, didinant informuotumą šeimos sveikatos klausimais, mažinant sveikatai kylančias grėsmes	2.5. Stiprinti Lietuvos gyventojų susietumą su šalimi ir gyvenamąją aplinką	3.5. Stiprinti kartų santykius ir plėtoti savanorišką vyresnio amžiaus asmenų veiklą
	1.7. Ugdyti šeimos narių gebėjimus spręsti psichologines ir socialines problemas	2.6. Vykdyti veiksmingą diasporos politiką	

II SKYRIUS

VIZIJA

1. Lietuvoje sukurta palanki šeimai aplinka: atsižvelgiant į šeimų poreikius, išplėtotos lanksčios užimtumo formos, sukurtos ir išplėtotos kokybiškos, prieinamos vaikų priežiūros, ugdymo paslaugos, išplėtotos finansinės paskatos šeimoms, auginančioms vaikus, suteikta galimybių šeimoms pasirinkti būstą.

2. Aukštas šeimos, kaip pamatinio visuomenės instituto, prestižas visuomenėje. Daugėja šeimų, jose gimsta daugiau vaikų. Šeimose puoselėjama pagarbių tarpusavio santykių kultūra, šeimos geba įveikti ir savarankiškai spręsti kylančias psichologines ir socialines problemas, jaučia atsakomybę už savo gerovės kūrimą, vaikų išlaikymą ir ugdymą. Užtikrinamos lygios vyrų ir moterų teisės bei galimybės viešajame gyvenime ir šeimoje.

3. Šeimos nariai tausoja ir stiprina savo sveikatą. Sudarytos palankios fizinio aktyvumo sąlygos įvairaus amžiaus gyventojams. Nuosekliai vykdomos veiklos, padedančios saugoti ir stiprinti šeimos sveikatą, ugdomi šeimos sveikos gyvensenos bei elgsenos įgūdžiai.

4. Išplėtotą žmoniškųjų išteklių pritraukimo sistema, įskaitant gerai veikiančią atvykusiųjų integraciją į Lietuvos visuomenę, sukurtos geros sąlygos dirbti ir gyventi, stiprios bendruomenės, žema nelygybė, aukštas pasitikėjimas valstybės institucijomis, pozityvūs žmonių tarpusavio santykiai. Sumažėję emigracijos mastai, aktyvesnė grįžtamoji migracija¹ ir valstybės poreikius atitinkanti užsienio šalių piliečių imigracija lemia subalansuotą neto migraciją, artimą nuliui.

5. Vyresnio amžiaus asmenys gerbiami, pripažįstama jų patirtis, jie, kaip visaverčiai visuomenės nariai, aktyviai dalyvauja profesiniame, socialiniame, kultūriniame Lietuvos ir bendruomenės gyvenime, efektyviai veikia mokymosi visą gyvenimą sistema, kurioje gali dalyvauti ir vyresnio amžiaus asmenys.

6. Pensinio amžiaus asmenų pajamas užtikrina gerai koordinuotos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos. Išplėtotą ir visiems prieinamą socialinių paslaugų vyresnio amžiaus asmenims sistema, skatinama sveika vyresnio amžiaus asmenų gyvensena, ligų prevencija, užtikrinamas nebrangių aukštos kokybės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas.

III SKYRIUS

BENDROSIOS NUOSTATOS

7. Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategija (toliau – Strategija) – tai svarbiausių tvarią šalies demografinę raidą apibrėžiančių nuostatų visuma. Strategijoje, atsižvelgiant į esamą Lietuvos demografinę būklę, nustatomi demografijos, migracijos ir integracijos politikos tikslai bei uždaviniai, darantys įtaką Lietuvos socialinei ir ekonominei raidai. Strategija siekiama

¹ Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategijoje grįžtamoji migracija apibrėžiama kaip grįžimas į savo pilietybės ir (ar) kilmės šalį, pabuvus tarptautiniais migrantais kitoje šalyje ir ketinant savo šalyje praleisti metus ar daugiau.

didesnio šalies gyventojų integralumo, kuris apima socialinės nelygybės mažinimą, visų amžiaus grupių asmenų įtrauktį, tiek grįžtančių Lietuvos piliečių, tiek kitų šalių piliečių kultūrinę integraciją.

8. Strategija parengta siekiant sukurti Lietuvos demografinės politikos viziją, nustatyti sritis, ilgalaikius tikslus 2018–2030 m. Strategija neapima sveikatos klausimų, nes jie išnagrinėti Lietuvos sveikatos 2014–2025 m. strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2014 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. XII-964 „Dėl Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų strategijos patvirtinimo“, bei regioninės politikos plėtros klausimų, kurie aptarti „Lietuvos regioninės politikos baltojoje knygoje darniai ir tvariai plėtrai 2017–2030“, kuriai pritarta Nacionalinės regioninės plėtros tarybos 2017 m. gruodžio 15 d. posėdyje.

9. Lietuvos Respublikoje yra įvairaus lygmens ir pobūdžio strateginių dokumentų, nustatančių demografinės politikos tikslus, uždavinius ir jų įgyvendinimo priemones tam tikrose srityse, todėl vienas iš Strategijos rengimo tikslų – nustatyti vadinamuosius horizontalius ilgalaikius demografinės politikos tikslus, pagal kuriuos būtų tobulinami teisės aktai, rengiami ir įgyvendinami veiksmų planai bei priemonės.

10. Strategija paremta Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015 „Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“ (toliau – Valstybės pažangos strategija), nustatytais tikslais, pateikta vizija, apimančia sumanią visuomenę, ekonomiką ir valdymą. Sumani visuomenė, kaip nurodyta Valstybės pažangos strategijoje, yra laiminga visuomenė, kurioje siekiama didesnio asmeninio ir ekonominio saugumo ir veiklumo, tolygesnio pajamų pasiskirstymo, švarios aplinkos, užtikrinama socialinė ir politinė įtrauktis, sudaromos plačios galimybės mokytis ir tobulinti savo gebėjimus, siekti geros žmonių sveikatos. Viena iš tokios visuomenės ugdymo krypčių yra solidari visuomenė, kurioje puoselėjamas kartų solidarumas, stiprinama darni šeima, kaip svarbiausia visuomenės ląstelė ir tautos išlikimo garantas, kurioje subręsta laisvas, kūrybiškas ir atsakingas žmogus. Visuomenėje stiprios įvairių socialinių grupių (turtinių, etninių ir kt.) solidarumo, tolerancijos, atjautos ir socialinės atsakomybės bei atsakingo vartojimo nuostatos. Valstybės pažangos strategijoje numatyta telkti pasaulyje išsibarsčiusią Lietuvos tautą, stiprinti pasaulio lietuvių ryšius su Lietuva, kryptingai formuoti ir įgyvendinti viešąją politiką imigracijos srityje, stiprinti šeimos institutą.

11. Strategija atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, Nacionalinio saugumo strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“, Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2014 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. XII-964 „Dėl Lietuvos sveikatos 2014–2025 metų strategijos patvirtinimo“, Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. gruodžio 23 d. nutarimu Nr. XII-745 „Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo“, Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 878 „Dėl Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos patvirtinimo“ (toliau – Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa), Lietuvos migracijos politikos gairių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m.

sausio 22 d. nutarimu Nr. 79 „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“, ir kitų strateginio planavimo dokumentų, prisidedančių prie demografijos, migracijos ir integracijos politikos plėtos, nuostatas.

12. Strategija paremta demokratinei ir pilietinei visuomenei būdingomis vertybėmis, Europos Komisijos komunikate „Europa 2020“ iškeltais pažangaus, tvaraus, integracinio augimo prioritetais, 2017 m. Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Lisabonos konferencijoje gyventojų senėjimo tema priimtoje deklaracijoje pateiktais politikos tikslais: pripažinti vyresnio amžiaus asmenų potencialą, skatinti ilgesnį jų išlikimą darbo rinkoje ir gebėjimą dirbti, užtikrinti orų senėjimą.

13. Strategija atitinka Europos Sąjungos Tarybos paskelbtame Europos socialinių teisių ramstyje numatytus principus ir teises dėl lygių galimybių, sąžiningų darbo sąlygų, tinkamos ir stabilios ateityje socialinės apsaugos.

14. Strategija parengta įvertinus Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. 1350 „Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo“, ir Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimu Nr. 737 „Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“, įgyvendinimo patirtį šeimos gerovės, migracijos, visuomenės sveikatos ir gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo srityse.

IV SKYRIUS

ESAMA SITUACIJA

15. Gyventojai – esminis valstybės gyvavimo veiksnys, todėl demografinė politika – svarbi sudedamoji valstybės valdymo sistemos dalis, modernios demografinės politikos formavimas ir įgyvendinimas neatsiejamas nuo Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtintų prigimtinių žmogaus teisių užtikrinimo ir tvarios raidos principų įgyvendinimo.

16. Siekiant tvarios šalies demografinės raidos, svarbus socialinės, švietimo, sveikatos ir kitų politikos sričių priemonių taikymas, galintis suteikti sinerginį efektą ir galimybę optimizuojant išteklius pasiekti norimus tikslus – atkurti populiaciją ir turėti sveikus, darbingus, ilgo amžiaus sulaukiančius Lietuvos gyventojus.

17. Siekiant objektyvaus Lietuvos demografinių procesų vertinimo, svarbu atsižvelgti į demografinių tendencijų visumą.

18. Lietuvos statistikos departamento (toliau – Statistikos departamentas) duomenimis, Lietuvos gyventojų skaičius mažėja. Nuo 1992 m., kai gyventojų skaičius Lietuvoje pasiekė maksimumą – 3 706 tūkst., iki 2017 m. šis rodiklis sumažėjo 23 proc. (vidutiniškai po 1,28 proc. kasmet) ir 2017 m. sausio 1 d. siekė 2 848 tūkst. Per 25 metus Lietuva neteko 859 tūkst. gyventojų, arba maždaug tiek, kiek šiuo metu gyvena Vilniuje ir Kaune kartu sudėjus. Jei esamos tendencijos nesikeis, tai, remiantis Europos Sąjungos statistikos tarnybos EUROSTAT (toliau – EUROSTAT) prognozėmis, 2030 m. Lietuvoje gyvens tik apie 2,4 mln. žmonių, t. y. palyginti su gyventojų skaičiumi 2017 m., jis dar sumažės apie 15 proc.

19. Keičiasi gyventojų amžiaus struktūra: mažėja vaikų ir daugėja vyresnio amžiaus asmenų. 2017 m. pradžioje šalyje gyveno 550,2 tūkst. 65 metų ir vyresnio amžiaus asmenų. Jų dalis nuo bendro

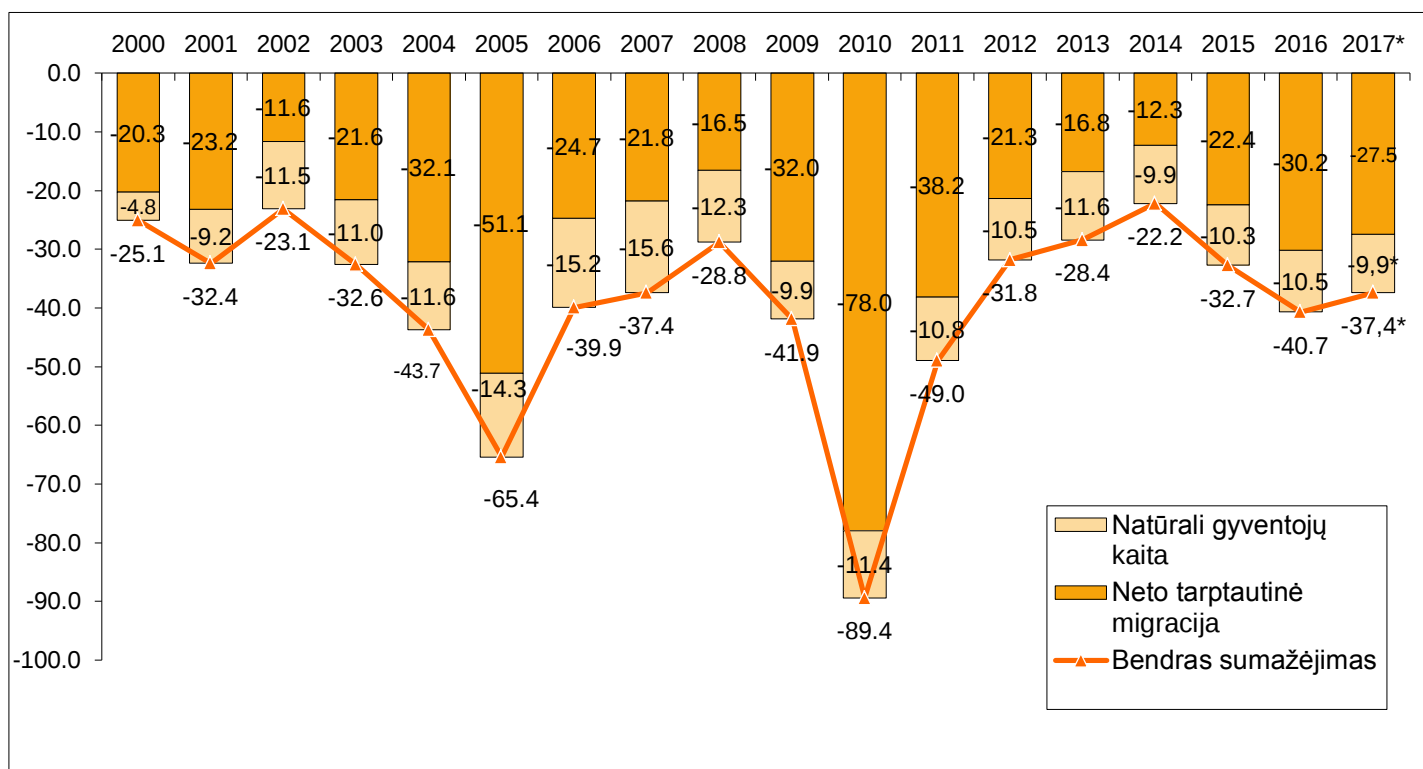
Lietuvos nuolatinių gyventojų skaičiaus padidėjo nuo 15,8 proc. 2005 m. pradžioje iki 19,3 proc. 2017 m. pradžioje. Šimtui vaikų 2017 m. pradžioje teko 130 vyresnio amžiaus asmenų (2005 m. pradžioje – 93). Remiantis EUROSTAT prognozėmis, galima teigti, kad šimtui 15–64 metų gyventojų 2030 m. teks 45,8 65 metų ir vyresnio asmens.

20. Dėl didelės emigracijos ir mažo gimstamumo neužtikrinama natūrali gyventojų kaita.

21. Svarbiausia Lietuvos gyventojų mažėjimo priežastis yra didelė emigracija. Statistikos departamento duomenimis, 2014 m. iš Lietuvos emigravo apie 36,6 tūkst., 2015 m. – 44,5 tūkst., 2016 m. – 50,33 tūkst., 2017 m. – 47,92 tūkst. asmenų. Daugiausia emigruoja jauni, darbingo amžiaus gyventojai. 2015 m. kas trečias emigravęs vyras buvo 19–26 metų, kas penktas emigrantas – 27–34 metų. Į Lietuvą imigravusiųjų skaičius beveik dvigubai mažesnis negu emigravusiųjų. 2015 m. į Lietuvą imigravo 22 tūkst. žmonių, 2016 m. – 20,37 tūkst., 2017 m. – 20,16 tūkst. žmonių.

22. Antra pagal svarbą gyventojų mažėjimo priežastis yra mažas gimstamumas. Statistikos departamento duomenimis, nuo 1990 m. iki 2010 m. per metus gimstančių Lietuvoje vaikų skaičius sumažėjo nuo 56,7 tūkst. iki 30,4 tūkst. (mažiausias gimusiųjų skaičius buvo 2002 m. – 29,5 tūkst.). 2010–2016 m. gimusiųjų skaičius – apie 30 tūkst. per metus.

1 pav. Nuolatinių gyventojų skaičiaus mažėjimas 2000–2017 m.

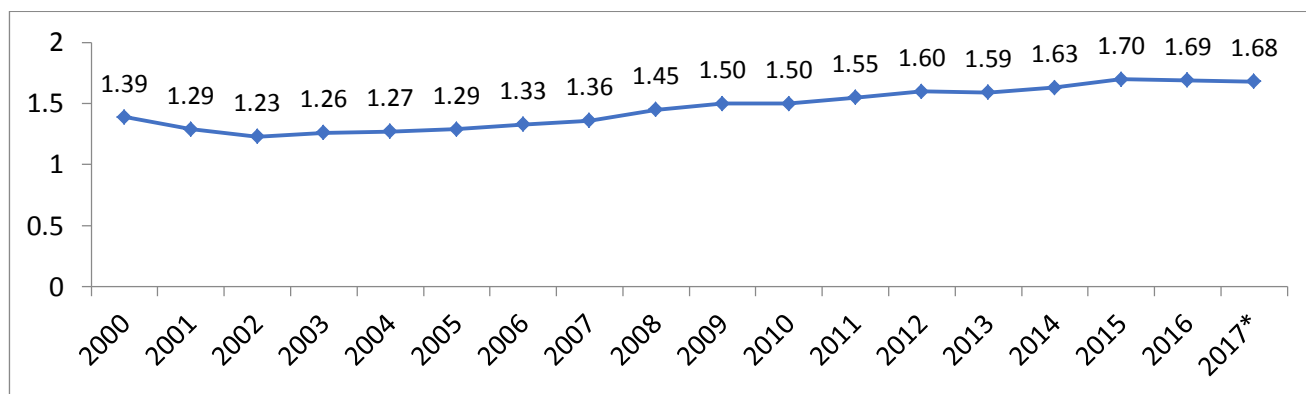
* Išankstiniai duomenys

Šaltinis – Statistikos departamentas.

23. Pastaraisiais metais gimstamumas Lietuvoje po truputį didėja ir Lietuvos padėtis šioje srityje yra panaši, kaip ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių. Nors situacija gerėja, suminis gimstamumo rodiklis, rodantis tikėtiną vaikų, tenkančių vienai moteriai, skaičių, pakilo nuo 1,55 (2011 m.)

iki 1,69 (2016 m.) (natūraliai gyventojų kaitai užtikrinti reikalingas suminis gimstamumo rodiklis turi būti ne žemesnis kaip 2,1), o bendrasis gimstamumo rodiklis (gimusiųjų skaičius 1 tūkst. gyventojų) pakilo nuo 10,2 (2012 m.) iki 10,9 (2016 m.), tačiau tai neužtikrina natūralios gyventojų kaitos.

2 pav. Suminis gimstamumo rodiklis 2000–2017 m.

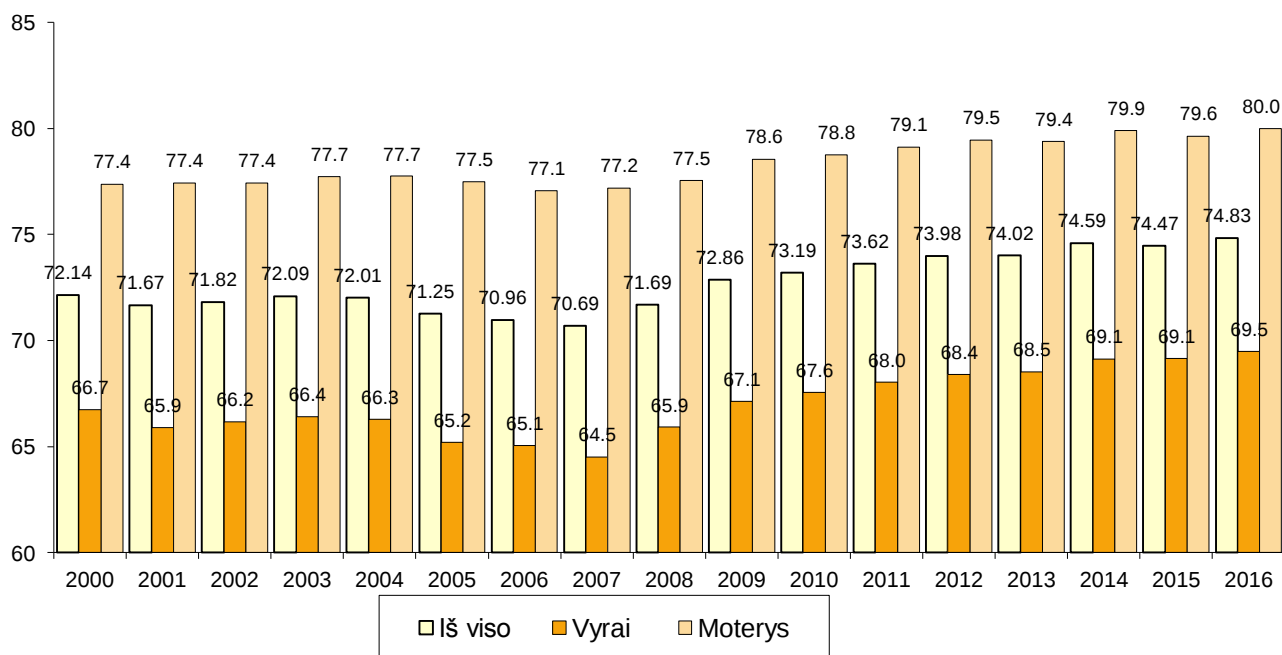

* Išankstiniai duomenys

Šaltinis – Statistikos departamentas.

24. Didėja tiek vyrų, tiek moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, tačiau, Statistikos departamento 2016 m. duomenimis, vidutinė tikėtina vyrų gyvenimo trukmė išlieka apie 10,5 metų trumpesnė nei vidutinė tikėtina moterų gyvenimo trukmė. EUROSTAT 2016 m. duomenimis, Lietuvos vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė yra apie 10 metų trumpesnė nei Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis.

3 pav. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pagal lytį 2000–2016 m.

Šaltinis – Statistikos departamentas.

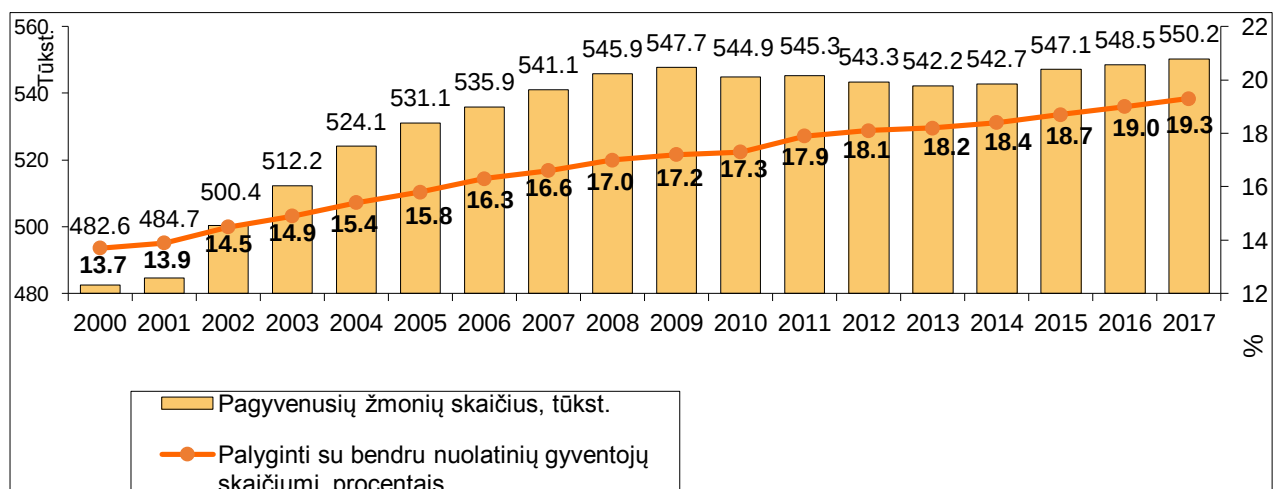
25. Senstant visuomenei, bendrasis mirtingumo rodiklis (mirusiųjų skaičius 1 tūkst. gyventojų) per pastaruosius 10 metų palengva didėja. Statistikos departamento duomenimis, bendrasis mirtingumo rodiklis išaugo nuo 13,2 (2005 m.) iki 14,3 (2016 m.). Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (tiksliausiai mirtingumo lygį nusakantis rodiklis) 2016 m. buvo: vyrų – 69,5 metų, moterų – 80 metų. 2016 m. daugiausia Lietuvos gyventojų mirė nuo kraujotakos sistemos ligų (56,2 proc. visų mirusiųjų), piktybinių navikų (19,9 proc.) ir dėl išorinių priežasčių (7,4 proc.). EUROSTAT duomenimis, mirtingumas dėl išorinių priežasčių Lietuvoje yra didžiausias Europos Sąjungoje (vyrų 3 kartus, o moterų 1,6 karto viršija Europos Sąjungos valstybių narių vidurkį, tačiau pastaraisiais metais Lietuvoje pastebėtas mirtingumo dėl išorinių priežasčių mažėjimas).

26. Svarbu paminėti teigiamas valstybės pažangą rodančias šalies demografinės raidos tendencijas, kurias tikslinga išlaikyti ir stiprinti ateityje: ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė, didėjantis vyresnio amžiaus asmenų skaičius, didėjantis gimstamumas, augantis tris ir daugiau vaikų auginančių šeimų skaičius, mažėjantis mirtingumas dėl išorinių priežasčių. Todėl itin reikšminga gerosios praktikos sklaida, kompleksiskai formuojama valstybės politika, integruojanti visas priemones, susiejančias šeimos ir kartų solidarumo, migracijos bei sveikatos politikos sritis.

27. Bendrą Lietuvos demografinę situaciją blogina didelė emigracija, mažas gimstamumas, didelis mirtingumas. Dėl šių priežasčių mažėja gyventojų skaičius, bendroje gyventojų amžiaus struktūroje mažėja vaikų ir darbingo amžiaus asmenų dalis, didėja išlaikomų vyresnio amžiaus gyventojų dalis. Šios tendencijos yra glaudžiai susijusios ir sustiprina viena kitą, nes dėl mažo gimstamumo ir intensyvios jaunų žmonių emigracijos mažėja vaikų, jaunimo, taip pat ir vidutinio amžiaus asmenų dalis, didėja vyresnio amžiaus asmenų dalis, ateityje ims mažėti gimstančių vaikų skaičius, nes mažės moterų skaičius svarbiausiose reprodukcinio amžiaus grupėse, mažės darbingo amžiaus gyventojų skaičius.

28. Daugėjant vyresnio amžiaus asmenų ir mažėjant darbingo amžiaus asmenų, kyla grėsmė finansiniam pensijų sistemos tvarumui bei pensijų pakankamumui ilguoju laikotarpiu, didėja išlaidos socialinei ir sveikatos apsaugai, todėl valstybė mažiau lėšų gali skirti kitoms sėkmingai šalies raidai reikšmingoms sritims, pavyzdžiui, švietimui ar viešosios infrastruktūros plėtrai.

4 pav. Pagyvenusių (65 metų ir vyresnių) žmonių skaičius 2000–2017 m.

Šaltinis – Statistikos departamentas.

29. Mažėjant darbingo amžiaus gyventojų skaičiui, mažėjanti darbo jėga gali tapti esminiu sėkmingos Lietuvos ūkio raidos trukdžiu. Dėl gyventojų senėjimo didės valstybės išlaidos visų kartų gyvenimo kokybei užtikrinti, o tai gali lemti didesnę mokestinę naštą dirbantiesiems ir jų pajamų mažėjimą, kas taip pat gali tapti dar vienu emigruoti skatinančiu veiksniu.

30. Dėl neigiamų demografinių tendencijų mažėja Lietuvos investicinis patrauklumas, sunkiau vyksta regionų plėtra, didėja regionų infrastruktūros išlaikymo kaštai. Dėl mažėjančio gyventojų skaičiaus ilgalaikėje perspektyvoje mažėja vidaus paklausa, viešosios sveikatos ir kitos paslaugos tampa sunkiau prieinamos, sunkiau užtikrinti jų kokybę, o visa tai gali tapti papildoma paskata emigruoti.

31. Dėl darbo jėgos sumažėjimo tikėtinas bendrojo vidaus produkto augimo lėtėjimas. Mažėjant Lietuvos gyventojų skaičiui, menksta gynybinis Lietuvos potencialas, didėja šalies pažeidžiamumas dėl išorės grėsmių. Daugėja grėsmių, trukdančių saugoti nacionalinę tapatybę, atsiranda rizika atsidurti kultūros procesų periferijoje.

V SKYRIUS

STRATEGIJOS TIKSLAI IR UŽDAVINIAI

32. Pagrindinis Strategijos tikslas – užtikrinti teigiamą gyventojų skaičiaus pokytį ir proporcingą gyventojų amžiaus struktūrą.

33. Pagrindinės gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastys: kartų kaitos neužtikrinantis gimstamumas, didelė emigracija, didelis mirtingumas.

34. Demografinę šalies situaciją galima pagerinti kompleksiškai naudojant visus pagrindinius teigiamus demografinius pokyčius skatinančias priemones, todėl Strategijoje nustatyti šie 3 tikslai:

34.1. kurti šeimai palankią aplinką;

34.2. užtikrinti valstybės poreikius atitinkantį migracijos srautų valdymą;

34.3. suteikti galimybių vyresnio amžiaus asmenims integruotis į visuomenę.

35. Pirmas Strategijos tikslas – kurti šeimai palankią aplinką.

36. Vykstančios permainos visuomenėje, rinkos santykių aplinka, įsigalintis individualizmas daro didelį poveikį šeimai, jos kūrimuisi, šeiminio gyvenimo formoms, gyvenimo stiliui. Tai rodo alternatyvių šeiminio gyvenimo formų plitimas, nepilnų šeimų gausėjimas, dažnos skyrybos. Tikimybė, kad santuoka iširs, – apie 40 proc. Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. bendrasis santuokų rodiklis (santuokų skaičius 1 tūkst. gyventojų) buvo 7,4, o bendrasis ištuokų rodiklis (ištuokų skaičius 1 tūkst. gyventojų) – 3,1. Daugėja nesusituokusių asmenų, gausėja nepilnų šeimų. 2016 m. kas penktas kūdikis gimė santuokos neįregistravusiems tėvams. Jaunimas neskuba kurti šeimos: pirmiausia nori įsitvirtinti profesinėje veikloje ir sukurti šeimai gyventi bei vaikams ugdyti tinkamas sąlygas. Statistikos departamento 2016 m. duomenimis, vidutinis pirmą kartą ištekęsusių moterų amžius buvo 27,7 metų, vedusių vyrų – 30 metų. Pirmieji vaikai gimsta vis vėliau. 2016 m. vidutinis gimdančių moterų amžius buvo 29,7 metų, o vidutinis pirmąjį vaiką gimdančių moterų amžius buvo 27,3 metų.

37. Šeimos stabilumą mažina prasta partnerių tarpusavio santykių kokybė, kurią lemia ribotos žinios apie šeimos ir individo psichosocialinės raidos tarpsnius. Dėl didelės pajamų nelygybės, sunkumų

įsiliėti į darbo rinką daugėja šeimų, kurių nariai ilgą laiką negali būti kartu dėl gyvenimo ir darbo skirtingose teritorijose. Dėl didelio tėvų užimtumo nepakankamai dėmesio skiriama vaikų priežiūrai ir auklėjimui, todėl silpnėja ryšiai tarp šeimos narių. Atsižvelgiant į tai, svarbu kurti prielaidas, stiprinančias funkcionalią ir darnią šeimą, ugdyti brandžias, savarankiškas, atsakingas asmenybes, gebančias bendradarbiauti, kurti savo ir bendruomenės gyvenimą. Svarbu suteikti galimybių šeimoms gauti būtiną pagalbą, siekiant stiprinti jų gebėjimus savarankiškai spręsti kylančias problemas, motyvaciją kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką. Taip pat svarbu stiprinti teigiamą visuomenės požiūrį į šeimą, kaip visuomenės ir valstybės pagrindą.

38. Šeimos politika turi būti formuojama remiantis darbo ir šeimos pusiausvyra. Mažą gimstamumą lemia nepakankama valstybės parama šeimoms, siekiančioms suderinti šeimos ir darbo įsipareigojimus (mažas gimstamumas Pietų Europos šalyse (Graikijoje, Ispanijoje ir kt.), kur moterims tenka didžiausia atsakomybė už vaikų auginimą ir trūksta galimybių profesinę veiklą derinti su vaikų auginimu). Derinant šeimos ir darbo įsipareigojimus, svarbios lanksčios užimtumo formos, palankios motinystės / tėvystės atostogų sąlygos ir prieinamos kokybiškos vaikų priežiūros bei ugdymo paslaugos. Todėl svarbu sudaryti palankias sąlygas dirbantiems tėvams derinti profesinius interesus su tėvystės (motinystės ir tėvystės) siekais, šeimos funkcijų atlikimu.

39. Didelę įtaką gimstamumui daro lyčių nelygybė viešojoje ir privačiojoje srityse. Aukštas gimstamumas vyrauja šalyse, kur daugiau pasiekta lyčių lygybės srityje (Švedijoje, Danijoje ir kt.). Todėl svarbu siekti lyčių lygybės visuomenėje ir šeimoje, sudarant sąlygas ir motinai, ir tėvui derinti profesinius interesus su įsipareigojimais šeimai.

40. Svarbi šeimos kūrimo ir gimstamumo sąlyga – ekonominis jos stabilumas. Valstybė vertina kiekvieną gimusį vaiką, remia šeimas, auginančias vaikus ir skiria lėšų kiekvienam vaikui visais jo gyvenimo etapais. Svarbu plėtoti finansines paskatas šeimoms, paramą tėvams, vieniems auginantiems vaikus, daugiavaikėms šeimoms, padedančią kurti ekonominio ir socialinio saugumo, socialinių teisių užtikrinimo bei garantijų suteikimo prielaidas šeimoms, auginančioms vaikus.

41. Jaunos šeimos patiria apsirūpinimo būstu problemų. UAB „Vilmorus“ 2018 m. atlikto migracijos priežasčių tyrimo duomenimis, asmenis ir šeimas emigruoti, be kita ko, skatina ir finansiniai sunkumai įsigyjant būstą bei kuriant materialinius šeimos gyvenimo pagrindus. Tai svarbi santuokų mažėjimo, jų atidėjimo vėlesniam laikui, mažo gimstamumo priežastis, nes jauni žmonės pirmiausia nori susikurti materialinę gerovę ir apsirūpinti būstu, tik po to pradeda galvoti apie šeimos kūrimą, jos pagausėjimą. Sunkumus apsirūpinant būstu lemia žemas gyventojų pajamų lygis ir aukštos būsto kainos. Didelei daliai gyventojų, siekiančių apsirūpinti būstu arba pagerinti jo kokybę, reikalinga valstybės parama. Todėl svarbu suteikti daugiau apsirūpinimo būstu galimybių, ypač jaunoms šeimoms ir šeimoms, auginančioms vaikus.

42. Šeimos gyvenimo kokybė priklauso nuo šeimos narių sveikatos, tačiau visuomenėje vyrauja pasyvus gyventojų požiūris į savo sveikatą, menkas visuomenės aktyvumas, iniciatyvumas sveikatos apsaugos srityje. Todėl svarbu siekti, kad sveika gyvensena taptų prioritetine kiekvieno šeimos nario vertybe.

43. Pirmas uždavinys – sudaryti sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas.

44. Statistikos departamento duomenimis, gyventojų užimtumo lygis nuo 2010 m., kai buvo nukritęs iki 57,6 proc., pastaraisiais metais augo ir 2017 m. siekė 70,4 proc. (moterų – apie 70,2 proc., vyrų – 70,6 proc.). Tačiau svarbu ne tik dirbti ir gauti kuo daugiau pajamų, bet ir turėti galimybę derinti darbą ir šeimos pareigas. Tiek vyrams, tiek moterims tai daryti sunku, nes darbdaviai nėra linkę taikyti lanksčių užimtumo formų (darbas ne visą darbo dieną, nuotolinis darbas ir kt.): pavyzdžiui, Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. ne visą darbo dieną dirbo tik 10 proc. moterų ir 6 proc. vyrų. Tikėtina, kad tai lemia nepakankama darbdavių tolerancija vaikus auginantiesiems tėvams ir nepakankamas darbo užmokestis. Todėl svarbu gerinti lanksčių užimtumo formų, padedančių derinti profesinius interesus su šeimos pareigomis, prieinamumą, didinant darbo santykių lankstumą, kad jis atitiktų šių dienų ekonomikos poreikius. Šioje srityje svarbu įgyvendinti Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatas, reglamentuojančias darbuotojo teisę į lankstų darbo laiko režimą, nuotolinį darbą, darbo sutarčių įvairovę ir kt., kurios padėtų dirbantiems lengviau derinti darbą su šeimos pareigomis, o darbdavius paskatintų kurti daugiau naujų kokybiškų darbo vietų. Tačiau, siekiant tinkamai įgyvendinti Darbo kodekso nuostatas, svarbu skatinti darbdavius taikyti lanksčias užimtumo formas, padėti darbuotojams spręsti su vaikų priežiūra susijusias problemas, organizuojant vaikų priežiūrą darbovietėse.

45. Svari parama šeimai derinant šeimos ir darbo įsipareigojimus – vaiko priežiūros atostogos. Pagal šeimos pasirinkimą vaiką prižiūrintiems asmenims suteikiamos atostogos vaikui prižiūrėti, be to, moterims suteikiamos nėštumo ir gimdymo, o vyrams – tėvystės atostogos. Motinystės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, yra 100 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio, jei apdraustasis pasirenka gauti šią pašalpą, kol vaikui sueis vieni metai. Jei apdraustasis pasirenka gauti motinystės (tėvystės) pašalpą, kol vaikui sueis dveji metai, šios pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, yra 70 proc., o kol vaikui sueis dveji metai, – 40 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Dažniausiai vaiko priežiūros atostogų eina moterys. Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. vaiko priežiūros atostogų buvo išėję 16,3 tūkst. vyrų, arba beveik pusė tais metais vaikų sulaukusių tėvų. Siekiant suteikti daugiau galimybių abiem tėvams aktyviau dalyvauti profesinėje veikloje, svarbu skatinti juos dalytis vaiko priežiūros atostogomis.

46. Antras uždavinys – gerinti paslaugų šeimoms ir vaikams kokybę bei prieinamumą.

47. Svarbus veiksnys, padedantis derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus, yra optimalių, lanksčių, kokybiškų vaikų priežiūros paslaugų prieinamumas. Svari parama šeimai, leidžianti tėvams derinti šeimos pareigas ir darbą, – švietimo įstaigose, vykdančiose ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas, teikiamos švietimo paslaugos. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2016 m. duomenimis, švietimo įstaigas lankė 91,8 proc. 4–6 metų vaikų. Tačiau kaimo gyvenamųjų vietovių švietimo įstaigose buvo ugdoma tik apie pusę (52,4 proc.) čia gyvenančių 4–6 metų vaikų. Tokia situacija, tikėtina, susiklostė ir todėl, kad šeimos pirmenybę teikia vaikų priežiūrai ir ugdymui namuose, arba todėl, kad arti namų nėra ugdymo įstaigos. Teikiama parama gyvenamosios vietovės bendruomenėse veikiantiems vaikų dienos centrums, kuriuose teikiamos dienos socialinės priežiūros paslaugos vaikams. Vaikų dienos centruose socialinės priežiūros paslaugos 2017 m. buvo teikiamos apie 7,5 tūkst. vaikų.

48. Siekiant plėtoti vaikų priežiūros paslaugas ir užtikrinti, kad daugiau vaikų galėtų būti ugdoma nuo mažų dienų, svarbu gerinti ikimokyklinio ugdymo prieinamumą vaikams, ypač kaimo gyvenamosiose vietovėse, teikti paramą vaikų priežiūrai, suteikti vaikų priežiūros po pamokų pasirinkimo galimybių, atsižvelgiant į vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugų kokybę, jų įvairovę, leisti šeimai pasirinkti optimalų ir lankstų vaikų priežiūros organizavimo būdą.

49. Spręsti šeimoms kylančias problemas galėtų padėti joms kompleksiskai teikiamos paslaugos, tačiau tokios paslaugos potencialiems gavėjams dažnai būna neprieinamos ar sunkiai prieinamos dėl didelio atstumo iki jų teikimo vietų, viešojo transporto trūkumo, ypač kaimo gyvenamosiose vietovėse, nepakankamų pajamų, sunkumų derinant šeimos ir darbo įsipareigojimus, vaikų priežiūros paslaugų trūkumo. Todėl svarbu sudaryti sąlygas šeimai gauti kompleksiskai teikiamas paslaugas, užtikrinti jų prieinamumą (kad jos būtų teikiamos kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos), įgalinti šeimą įveikti kilusias krizes bei derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus. Teikiant kompleksines paslaugas šeimoms, būtinas sisteminis požiūris, apimantis padėties identifikavimą, informavimą, konsultavimą, nuoseklų, intensyvų, individualų darbą ar darbą grupėse, visų reikalingų pagalbos išteklių, esančių ir savivaldybės, ir nevyriausybinų organizacijų žinioje, panaudojimą, veiklos koordinavimą, atsižvelgiant į teikiamas socialines, švietimo, sveikatos, teisinės paslaugas, bendruomenių teikiamą pagalbą ir kitą jų organizuojamą veiklą.

50. Trečias uždavinys – sudaryti sąlygas lygioms vyrų ir moterų teisėms, pareigoms ir galimybėms viešojo gyvenimo srityje bei šeimoje užtikrinti.

51. Lietuvos teisinė sistema sudaro prielaidas lygioms vyrų ir moterų teisėms bei galimybėms, tačiau dažnai užimtumo ir darbo apmokėjimo srityse moterys patiria nelygybę: gerokai daugiau moterų negu vyrų dirba menkliau apmokamoje paslaugų srityje. Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. moterų vidutinis darbo užmokestis sudarė tik 84,4 proc. vyrų vidutinio darbo užmokesčio. Didžiausias moterų darbo užmokesčio atotrūkis nuo vyrų darbo užmokesčio buvo finansų, draudimo sektoriuje, kuriame jų darbo užmokestis buvo 61,5 proc. vyrų darbo užmokesčio. Nepaisant liberalėjančių vertybių ir normų, visuomenėje vis dar gajos patriarchalinio šeimos modelio nuostatos. Taigi būtina skatinti vienodų vyrų ir moterų teisių, pareigų ir galimybių užtikrinimą viešojo gyvenimo srityje ir šeimoje, plėtojant priemones, skatinančias keisti vis dar tebeegzistuojantį stereotipinį požiūrį į lyčių vaidmenis, varžantį moters profesinio užimtumo, karjeros, saviraiškos galimybes.

52. Ketvirtas uždavinys – plėtoti finansines paskatas šeimoms, auginančioms vaikus.

53. Efektyviai teikti piniginę socialinę paramą – vienas iš pagrindinių veiksmų, būtinų siekiant apsaugoti pažeidžiamiausias gyventojų grupes, sušvelninti nepritekliaus ir socialinės atskirties pasekmes bei padėti šeimoms auginti vaikus. Siekiant spręsti ekonomines šeimų problemas, kylančias dėl vaikų auginimo, šeimoms ir vaikams teikiama piniginė socialinė parama. Šeimos remiamos įvairiomis finansinėmis priemonėmis: mokamos motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros išmokos, vienkartinės išmokos nėščiai moteriai, gimus vaikui ar jį įsivaikinus. Nepasiturintiems gyventojams teikiama piniginė socialinė parama (skiriama socialinė pašalpa, būsto šildymo, geriamojo vandens, karšto vandens išlaidų kompensacijos). Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2017 m. vidutiniškai per mėnesį socialinę pašalpą gavo 74,5 tūkst. asmenų (2,65 proc. visų Lietuvos gyventojų). Labai svarbu, kad teikiama piniginė socialinė parama būtų adekvati, kad darbingo amžiaus darbingų asmenų motyvacija integruotis į

darbo rinką stiprėtų. Nepasiturinčių gyventojų vaikams skiriamas nemokamas maitinimas mokyklose ir parama mokinio reikmenims įsigyti (nemokamus pietus mokyklose, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, vidutiniškai per mėnesį 2017 m. gavo apie 52,6 tūkst. mokinių, t. y. 15,1 proc. besimokančiųjų pagal bendrojo ugdymo ar priešmokyklinio ugdymo programas), mokamos išmokos vaikams (išmoką vaikui vidutiniškai per mėnesį 2017 m. gavo 119,7 tūkst. Lietuvos vaikų).

54. Svari parama šeimoms, auginančioms vaikus, – su jų auginimu susijusių išlaidų būtiniausioms prekėms ir paslaugoms mažinimas. Su vaikų auginimu susijusias išlaidas mažinti padeda išmokos vaikams, todėl svarbu jas nuolat didinti. Tėvai, vieni auginantys vaikus, ir daugiavaikės šeimos, šeimos, turinčios mažamečių vaikų, šeimos, kuriose yra neįgaliųjų, kaimo gyvenamosiose vietovėse gyvenančios šeimos patiria didesnę skurdo riziką. Statistikos departamento duomenimis, skurdo rizikos lygis namų ūkiuose, kur vienas asmuo augina vieną ar daugiau vaikų, 2016 m. buvo 41,9 proc., o namų ūkiuose, kur du suaugę asmenys augina vieną vaiką, skurdo rizikos lygis 2016 m. buvo 12,9 proc., du vaikus – 22 proc., tris ir daugiau vaikų – 32,3 proc. Tėvų, vienių auginančių vaikus, ir daugiavaikių šeimų namų ūkiams socialinės paramos išmokos daro didesnę įtaką nei kitiems namų ūkiams, todėl svarbi parama tėvams, vieniems auginantiems vaikus, ir daugiavaikėms šeimoms, t. y. jų materialinės gerovės didinimas, sąlygų jiems dirbti ir tinkamai pasirūpinti savo vaikais sudarymas. Taip pat svarbu stengtis užtikrinti orų pragyvenimą šeimoms, auginančioms tris ir daugiau vaikų, nes būtent šios šeimos padeda užtikrinti kartų kaitą.

55. Valstybės garantuojama pinigine socialine parama ir ateityje turi būti teikiama, atsižvelgiant į šalies socialinę ir ekonominę raidą, finansines jos galimybes. Ši parama turi būti skirta šeimai stiprinti, skatinant jos gebėjimus savarankiškai spręsti socialines problemas, didinant jos motyvą kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką.

56. Penktas uždavinys – plėsti būsto pasirinkimo galimybes šeimoms, auginančioms vaikus.

57. Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme nustatytos paramos asmenims ir šeimoms, turintiems teisę į paramą būstui įsigyti ar išsinuomoti, formos pastaraisiais metais suteikė gerokai daugiau galimybių asmenims ir šeimoms pasinaudoti parama būstui įsigyti. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2016 m. suteiktos subsidijos valstybės iš dalies kompensuojamo būsto kredito daliai padengti 460 asmenų ir šeimų (iš jų 325 – jaunoms šeimoms), o būsto nuomos ar išperkamosios būsto nuomos mokesčių dalies kompensaciją gavo 510 asmenų. Gerėja ir nepasiturinčių gyventojų aprūpinimas socialiniu būstu, 2016 m. beveik dvigubai sumažėjo asmenų ar šeimų, laukiančių socialinio būsto, skaičius – nuo 23,4 tūkst. (2016 m. pradžioje) iki 12,9 tūkst. (2016 m. pabaigoje). Atsižvelgiant į tai, kad būsto problema – svarbi santuokų mažėjimo, jų atidėjimo vėlesniam laikui, mažo gimstamumo ir rūpesčių, susijusių su vaiko ugdymui palankių sąlygų sudarymu, priežastis, svarbu plėtoti valstybės paramą būstui įsigyti ar išsinuomoti šeimoms, ypač jaunoms šeimoms ar šeimoms, auginančioms vaikus, kurti šeimai palankią gyvenamąją aplinką, infrastruktūrą.

58. Šeštasis uždavinys – gerinti šeimos sveikatos būklę, didinant informuotumą šeimos sveikatos klausimais, mažinant sveikatai kylančias grėsmes.

59. Pastaraisiais metais šalyje pastebimas vidutinės būsimo gyvenimo trukmės ilgėjimas, tačiau, EUROSTAT 2015 m. duomenimis, ji vis dar mažiausia Europos Sąjungoje ir net 5,8 metų mažesnė

nei Europos Sąjungos šalių vidurkis. Lietuvos vyrų vidutinė būsimos gyvenimo trukmė beveik 10,5 metų trumpesnė nei moterų, ir tai – didžiausias skirtumas Europos Sąjungoje. Kelia nerimą ir šalies vaikų sveikatos rodikliai: pastaraisiais metais daugėja vaikų, sergančių cukriniu diabetu, toliaregyste, stemplės, skrandžio ligomis.

60. Sveikatos išsaugojimui ir ligų prevencijai labai svarbi tinkama mityba, fizinis aktyvumas. Higienos instituto 2016 m. mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo tyrimo duomenimis, 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie bent kartą per dieną valgo daržovių, yra 36,5 proc., vaisių – 38,6 proc. Pusryčius kasdien valgo tik 51,7 proc. mokinių. Nepakankamas ir fizinis vaikų aktyvumas: 5, 7 ir 9 klasės mokinių, kurie kasdien ne pamokų metu sportuoja apie 60 minučių ir ilgiau (Pasaulio sveikatos organizacijos norma), yra tik 9,7 proc., o mokinių, kurie vidutiniškai 4 valandas ir ilgiau per dieną leidžia laiką ypač pasyviai – žiūri televizorių, dirba ar žaidžia kompiuteriu (neįskaitant laiko, praleisto mokykloje), yra 19,4 proc. Žmogaus sveikatai įtaką daro jo elgsena, aplinka, naujos technologijos, sveikatos priežiūros sistemos veikla ir rizikos veiksniai: rūkymas, nepakankamas fizinis aktyvumas, alkoholio vartojimas, neracionali mityba, stresas, skurdas. Todėl svarbu ugdyti gyventojų sveikos gyvenimo įgūdžius, skatinti veiklą, padedančią saugoti ir stiprinti šeimos sveikatą. Sveikatos ugdymas, ypač nuo pat vaikystės, – svarbiausias jos stiprinimo veiksnys, skatinantis naudingų įpročių, vertybių ir elgesio formavimą. Todėl būtina nuolat šviesti visuomenę sveikatos klausimais, stiprinti sveikos gyvenimo įgūdžius bendruomenėse, ypač daug dėmesio skiriant vaikams ir jaunimui, plėtojant ir stiprinant sveikos gyvenimo įgūdžius švietimo įstaigose.

61. Vienas iš svarbiausių rodiklių, apibūdinančių visuomenės psichikos sveikatos būklę, – savižudybių skaičius. Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, 2016 m. Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų teko 28,7 savižudybės. Nors šis rodiklis sumažėjo, tačiau, palyginti su 28 Europos Sąjungos šalių vidurkiu (EUROSTAT 2014 m. duomenimis, Lietuvoje savižudybių skaičius 100 tūkst. gyventojų buvo 31,7, o Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis – 11), jis tebėra aukštas. Pasaulio sveikatos organizacijos leidinyje „Savižudybių prevencija“ („Preventing suicide. A global imperative“, 2014 m.) teigiama, kad savižudybių riziką didinantys veiksniai yra psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, nuolatinis fizinis skausmas, psichikos ir elgesio sutrikimai, socialiniai-ekonominiai veiksniai, smurtingi ar konfliktiški žmonių tarpusavio santykiai. Todėl itin svarbu gerinti visuomenės emocinę aplinką, didinti socialinį saugumą, psichologinį atsparumą ir sutelkti visų institucijų pastangas, kad asmenims būtų laiku suteikta veiksminga pagalba.

62. Lietuvos šeimos dar retai naudojasi efektyviais šeimos planavimo būdais. Siekiant demografinių pokyčių, svarbu spręsti ir su nevaisingumu susijusias problemas. Ne visoms nevaisingoms šeimoms prieinami modernūs vaisingumo tyrimo ir gydymo metodai. Per maža dėmesio skiriama jaunimo lytiniam ugdymui, rizikingo seksualinio elgesio ir lytiškai plintančių ligų prevencijai. Trūksta specializuotų konsultacijų centrų, kurie padėtų spręsti reprodukcinės sveikatos ir šeimos planavimo problemas. Todėl svarbu sveikatos priežiūros sistemoje daugiau dėmesio skirti nevaisingumo priežasčių prevencijai ir įgyvendinti priemones, padedančias išlaikyti vaisingumą. Taip pat svarbu skatinti teigiamą šeimos požiūrį į naują gyvybę. Lietuvoje kasmet nutraukiama apie 5 tūkst. nėštumų, t. y. prarandamas kas šeštas galintis gimti vaikas, todėl svarbu užtikrinti veiksmingą pagalbą krizę patiriančioms moterims, laiku suteikiant konsultacijas, kitą būtinąją pagalbą iki gimdymo ir po jo. Taip pat svarbu daugiau dėmesio skirti lytiniam jaunimo ugdymui bei rizikingo seksualinio elgesio ir lytiškai plintančių ligų prevencijai.

63. Septintas uždavinys – ugdyti šeimos narių gebėjimus spręsti psichologines ir socialines problemas.

64. Skurdūs šeimos narių bendravimo įgūdžiai, smurtas ir prievarta prieš partnerį ir vaikus neskatina kurti palankios emocinės ir psichologinės aplinkos šeimoje. Siekiant įgalinti šeimą įveikti patiriamas krizes, plėtojamos kompleksiskai teikiamos paslaugos, užtikrinamas jų prieinamumas (kad būtų teikiamos kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos), šeimoms, patiriančioms skurdo riziką, siūlomos socialinės paslaugos, plečiama jų infrastruktūra. Tam tikslui skiriamos Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų ir Europos Sąjungos struktūrinės paramos lėšos. Teikiama parama, skirta šeimose kylančių problemų prevencijai ir darbui su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Tačiau paslaugų vaikams ir šeimoms nepakanka. Trūksta kompleksinės pagalbos ir paramos, šeimoje kilus socialinių, psichologinių ir kitų krizių, per mažai dėmesio skiriama atsakingos tėvystės įgūdžių, tarpusavio santykių ugdymui, todėl paslaugų vaikams ir šeimoms plėtra savivaldybėse tampa prioritetine – siekiama įgalinti šeimos narius sąmoningai priimti atsakomybę už savo sprendimus, savo gyvenimo kūrimą. Teikiant paslaugas vaikams ir šeimoms, būtina užtikrinti šių paslaugų kompleksiskumą, taip pat svarbu gerinti socialinės paramos ir papildomo ugdymo bei laisvalaikio organizavimo paslaugų vaikams finansavimo suderinamumą ir teikimą savivaldybių bei nacionaliniu lygmeniu.

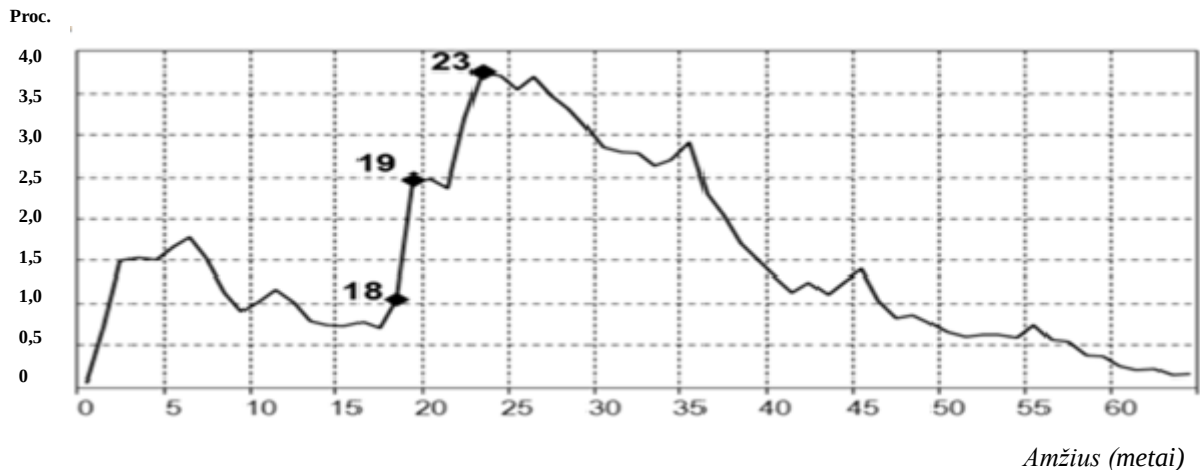
65. Antras Strategijos tikslas – užtikrinti valstybės poreikius atitinkantį migracijos srautų valdymą.

66. Gyventojų emigracija yra pagrindinė pastarųjų dviejų dešimtmečių gyventojų mažėjimo Lietuvoje priežastis. Lietuvos gyventojai emigracijos reiškinį laiko viena iš trijų didžiausių grėsmių ir problemų Lietuvoje, dėl jos aktualumo visuomenėje sutariama (UAB „Vilmorus“, 2018 m. sausio mėn.). Nuo Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. iš jos emigravo 425,1 tūkst. žmonių daugiau negu imigravo, o emigrantų skaičius, tenkantis 1 tūkst. gyventojų, EUROSTAT duomenimis, Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį yra vienas didžiausių Europos Sąjungoje. Visam laikui išvykti iš Lietuvos norėtų maždaug kas dešimtas gyventojas, laikinai – maždaug vienas iš trijų gyventojų (UAB „Spinter tyrimai“, 2012–2017 m. tyrimai). Be to, mažėja asmenų, pagyvenusių užsienyje ir sugrįžusių į Lietuvą. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) 2018 m. duomenimis², per 1 metus nuo išvykimo sugrįžusiųjų 2011 m. buvo 13,1 proc., 2015 m. – 8,8 proc. Jei šios tendencijos išliks, EUROSTAT prognozuoja, kad iki 2050 m. Lietuvoje liks 1,957 mln. gyventojų, o darbingo amžiaus gyventojų, palyginti su 2017 m., sumažės apie 60 proc.

67. Svarbiausia demografinė grupė, aktyviausiai emigruojanti iš Lietuvos, – jauni žmonės. Apie trečdalį gimusiųjų 1987–1991 m. paliko šalį ir negrįžo, panašus emigracijos mastas ir 30–34 bei 35–39 metų amžiaus grupėse (EBPO, 2018 m.). Itin suaktyvėja 18–19 bei 23–24 metų žmonių migracija, kai jie įprastai baigia mokyklą ar studijas ir ateina laikas įsilieti į darbo rinką (žr. 5 pav.). Jaunų žmonių ketinimai emigruoti stipriausi: palankiai susiklosčius aplinkybėms, iš Lietuvos ketina emigruoti apie 90 proc. 15–19 metų amžiaus grupės žmonių („Baltijos tyrimai“, 2016 m.). Dėl šių priežasčių jauni žmonės yra prioritetinga tikslinė Lietuvos migracijos politikos grupė.

² EBPO (2018). *OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Lithuania*, OECD Publishing, Paris, p. 49, 81.

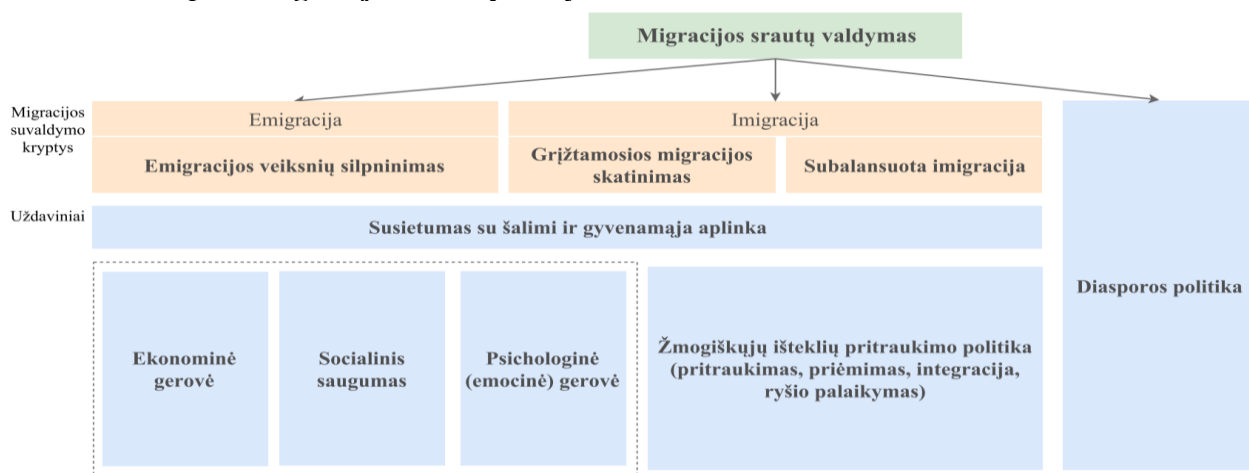
5 pav. Emigracijos iš Lietuvos mastai pagal amžių

Šaltiniai – EUROSTAT ir Lietuvos bankas.

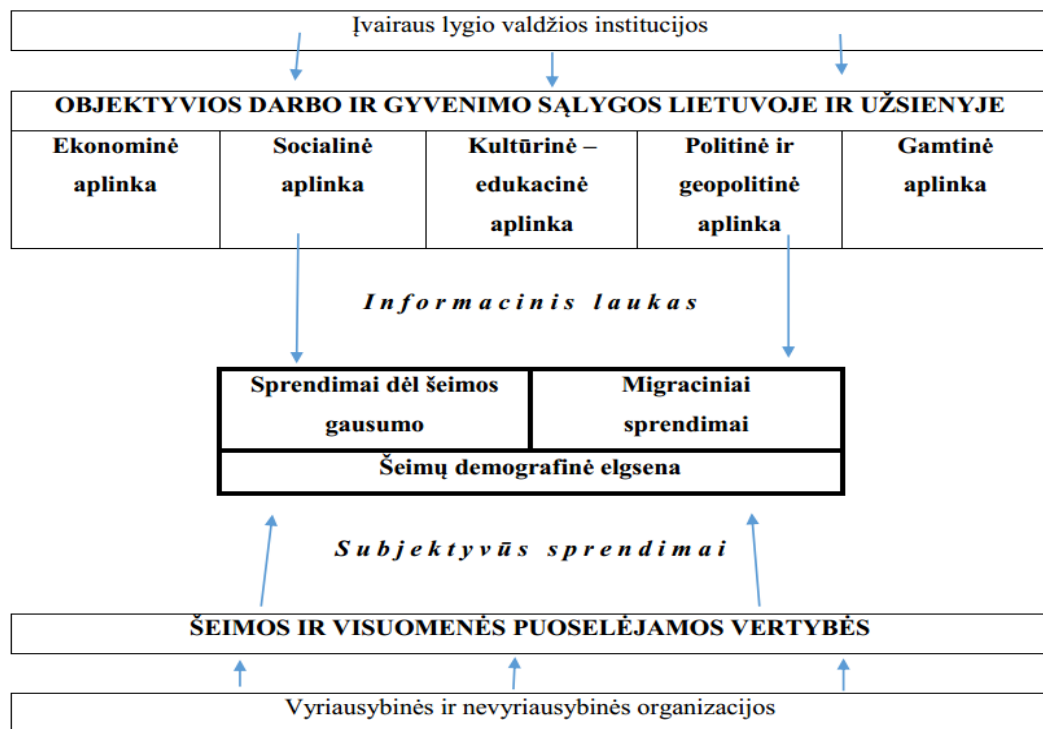
68. Siekiant sistemiškai spręsti demografinės šalies problemas, kylančias dėl emigracijos, svarbu išskirti pagrindines migracijos srautų suvaldymo kryptis – mažinti emigraciją bei skatinti imigraciją (žr. 6 pav.). Emigracija turi būti mažinama silpninant emigruoti skatinančius veiksnius bei stiprinant pasilikti Lietuvoje skatinančius veiksnius. Skatinant imigraciją, daugiau dėmesio turi būti skiriama lietuvių kilmės asmenų ir Lietuvos piliečių bei jų šeimų grįžtamajai migracijai, kuriai Lietuvos migracijos politikoje teikiamas prioritetas, bei subalansuotai, šalies ekonominius poreikius atitinkančiai Europos Sąjungos ir trečiųjų šalių piliečių imigracijai. Taip pat turi būti aktyviai vykdoma ilgalaikių kitų šalių piliečių imigrantų integracijos į Lietuvos visuomenę politika, skatinamas visuomenės atvirumas ir tolerancija atvykstantiesiems, taip užtikrinant sėkmingą visapusišką jų įsitraukimą į Lietuvos visuomenės gyvenimą bei indėlį sprendžiant šalies demografinės problemas. Formuojant ir įgyvendinant šalies migracijos politiką, vienodai dėmesio turi būti skiriama ir aukštos, ir žemesnės kvalifikacijos Lietuvos piliečiams bei lietuvių kilmės asmenims.

6 pav. Migracijos srautų valdymas

69. Migracija vyksta dėl įvairių priežasčių. Lietuvos sociodemografinės politikos baltojoje knygoje (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2016 m.) teigiama, kad sprendimus migruoti lemia dviejų tipų veiksniai: objektyvios darbo ir gyvenimo sąlygos Lietuvoje bei užsienyje, interpretuojamos per informacinį lauką; subjektyvus požiūris, priklausantis nuo šeimos ir visuomenės puoselėjamų vertybių (žr. 7 pav.). Tai rodo ir Lietuvos gyventojų reprezentatyviųjų apklausų duomenys bei šiuolaikiniai migracijos srities tyrimai, iš kurių matyti, kad sprendimus migruoti lemia ne tik ekonominės (finansinės) priežastys, bet ir visuomenės elgesio normos, žmonių vertybinės nuostatos, kasdienė patirtis ir kt.

7 pav. Su migracija susijusių sprendimų priežastys pagal Lietuvos sociodemografinės politikos baltąją knygą

70. Vienos svarbiausių migracijos priežasčių yra ekonominės. Žmonės migruoja į kitas šalis, ieškodami geresnių materialinio gyvenimo sąlygų, siekdami uždirbti didesnes pajamas sau ir savo artimiesiems. Reprezentatyviosios visuomenės apklausos rodo, kad svarbiausios Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys buvo ir vis dar yra ekonominės – maži atlyginimai, nedarbas (UAB „Spinter tyrimai“, 2011–2017 m. tyrimai). Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, svarbiu šalies socialinės ir ekonominės gerovės kriterijumi tapo kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse sukurtos socialinės ir ekonominės gerovės lygis, kuris labai skiriasi nuo Lietuvos. Vertindami, kaip skiriasi gyvenimo kokybė mūsų šalyje ir kitose Europos Sąjungos šalyse, Lietuvos gyventojai mato beveik didžiausią skirtumą, palyginti su kitų Europos Sąjungos valstybių narių gyventojais³.

71. Emigracijai iš Lietuvos reikšmingi ir neekonominiai veiksniai: kas šeštas gyventojas, norintis emigruoti, tai darytų dėl pagarbos žmogui ir tolerancijos trūkumo arba dėl to, kad Lietuvoje

³ 82 proc. Lietuvos gyventojų vertina gyvenimo kokybę Europos Sąjungoje „labai gerai“ arba „gana gerai“, o gyvenimo kokybę Lietuvoje taip vertina tik 39 proc. gyventojų (43 proc. skirtumas – vienas didžiausių ES). Standard Eurobarometer 83 (2015 m. pavasaris). *Tables of results: Public opinion in the European Union*, p. 12–13.

jaučiasi nevertinamas, diskriminuojamas. Tarp priežasčių, skatinančių išvykti iš Lietuvos, taip pat minimas neigiamas psichologinis klimatas, teisingumo stoka, socialinio nesaugumo jausmas, geresnės savirealizacijos galimybės užsienyje, šeimyninės priežastys (UAB „Spinter tyrimai“, 2011–2017 m. tyrimai; UAB „Vilmorus“, 2018 m. sausio mėn.).

72. *Išvykusių* asmenų apklausos patvirtina šias tendencijas: svarbiausios išvykimo priežastys buvo nepakankamos pajamos Lietuvoje, geresnės darbo ir studijų galimybės užsienyje bei teisingumo trūkumas, socialinė nelygybė. Svarstydami apie galimybes *sugrįžti* į Lietuvą, užsienyje gyvenantys asmenys nurodė šiuos svarbiausius dalykus: pragyvenimo lygis ir galimybė susirasti darbą, socialinės garantijos grįžus, šeiminiai ryšiai ir draugai Lietuvoje, užtikrintumas dėl vaikų ir (ar) sutuoktinio (partnerio) integracijos į visuomenę, taip pat valdžios požiūris į piliečius ir teisingumas, psichologinio klimato pokyčiai, tolerancija. Grįžtamosios migracijos atveju ekonominės bei neekonominės priežastys respondentams svarstant apie grįžimą buvo lygiavertės (UAB „Vilmorus“ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakymu 2013–2017 m. atlikti tyrimai).

73. Kitas svarbus veiksnys, lemiantis gyventojų migracinius sprendimus, – šeiminiai ryšiai ir draugai. Grįžusių į Lietuvą asmenų apklausa parodė, kad net 50 proc. jų grįžti paskatino Lietuvoje likusi šeima, socialiniai ryšiai (Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos atliktas tyrimas, 2016 m.). Šeiminius ryšius, kaip vieną svarbiausių veiksnių svarstant apie grįžimą į Lietuvą, nurodė ir užsienyje gyvenantys Lietuvos piliečiai (UAB „Vilmorus“ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakymu atliktas tyrimas, 2016 m.). Tačiau šeima ir draugai vis dažniau tampa stūmos *iš* Lietuvos, o ne traukos *į* ją veiksniai: nuosekliai augant emigravusių žmonių skaičiui, vis daugiau asmenų Lietuvoje turi emigravusių šeimos narių (2013 m. – 26,3 proc., 2017 m. – 36,4 proc., UAB „Spinter tyrimai“ duomenimis). O šeimose, kuriose jau yra emigrantų, emigracinės nuostatos tampa beveik dvigubai stipresnės – išvažiavusieji kviečia Lietuvoje likusius artimuosius. Taigi, didėjant išvykusių Lietuvos gyventojų skaičiui, išvykimas iš šalies tampa vis lengvesnis ir patrauklesnis.

74. Emigraciją iš Lietuvos taip pat skatina susiklosčiusios visuomenės elgesio normos. 43,2 proc. aštuntos klasės mokinių norėtų išvykti iš Lietuvos ir nuolat gyventi kitoje šalyje⁴, o tarp 15–19 metų gyventojų, palankiai susiklosčius aplinkybėms, iš Lietuvos vis dar ketina emigruoti net apie 90 proc. asmenų. Grįžę iš užsienio migrantai vis dar dažnai visuomenės ir darbdavių yra traktuojami kaip tie, kuriems nepasisėkė užsienyje, jiems kartais mokamas mažesnis atlygis nei atitinkamus įgūdžius turinčiam Lietuvoje gyvenusiam darbuotojui⁵.

75. Siekiant užtikrinti sėkmingą migracijos srautų valdymą ir emigracijos sukeltų problemų sprendimą, būtina didinti turimos informacijos apie migraciją apimtį ir gerinti kokybę: užtikrinti renkamų duomenų apie Lietuvos piliečių ir gyventojų migracijos procesus tikslumą ir patikimumą, vykdyti nuosekliai ilgalaikę migracijos procesų stebėseną ir vertinimą, ilgalaikę migracijos tendencijų bei priežasčių tyrimų programą. Taip pat būtina užtikrinti veiksmingą emigracijos mažinimo ir grįžtamosios migracijos skatinimo politikos koordinavimą, nuolatinį jos tobulinimą, atsižvelgiant į kintančią šalies situaciją ir jos gyventojų bei atvykstančių asmenų poreikius.

⁴ Nacionalinio egzaminų centro (2015 m.) vykdytas tyrimas. Gauta iš DELFI 2017 m. gegužės 11 d. publikacijos „Šita bomba Lietuvoje dar gali ir nesprogti: paklausė aštuntokų apie jų planus“.

⁵ Darbdaviai – 58,6 proc., visuomenė – 44,2 proc. D. Žvalionytė (2014). *Grįžusių migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*, p. 108–109.

76. Pirmas uždavinys – skatinti grįžtamąją migraciją ir proporcingą, valstybės interesus atitinkantį užsienio šalių piliečių atvykimą, įgyvendinant pritraukimo, priėmimo, integracijos ir ryšio palaikymo politiką.

77. Vienas svarbiausių darbų mažinant neigiamą neto migraciją – sukurti prielaidas grįžtamajai migracijai bei proporcingam užsienio piliečių atvykimui. Geroji Švedijos, Danijos, Olandijos ir kitų šalių patirtis rodo, kad tam svarbu vykdyti sistemingą ir koordinuotą grįžtamosios migracijos ir užsienio šalių piliečių imigracijos politiką, sukuriant patrauklią paslaugų sistemą ir užtikrinant reikiamą pagalbą visiems norintiems atvykti arba sugrįžti į Lietuvą. Tai įgyvendinama penkiomis *žmogiškųjų išteklių pritraukimo politikos kryptimis*:

77.1. *Pritraukti gyvenančiuosius užsienyje atvykti ar sugrįžti į Lietuvą.* Svarbus veiksnys, lemiantis žmonių gyvenamosios vietos pasirinkimą, – veikla arba tikslas, kurį numatoma įgyvendinti pasirinktoje šalyje. Siekiant pritraukti asmenis, kurie galėtų atvykti į šalį, svarbu juos tinkamai informuoti apie darbo, verslo kūrimo, mokymosi ir kitas galimybes, vykdant aktyvią šalies rinkodarą ir formuojant šalies įvaizdį už jos ribų, prioritetą teikiant asmenims, kurių reikia šalies ekonominiams poreikiams tenkinti.

77.2. *Tinkamai priimti norinčiuosius atvykti ar sugrįžti, suteikiant kokybiškas konsultacijas bei individualius poreikius atitinkančią pagalbą.* Siekiant tinkamai priimti atvykstančius arba grįžtančius į Lietuvą asmenis, svarbu užtikrinti informacijos bei asmeninių konsultacijų teikimą „vieno langelio“ principu informavimo ir konsultavimo centre. Jame visi norintys gyventi Lietuvoje galėtų gauti informaciją apie socialinio draudimo, būsto, darbo galimybes ir kitą informaciją, susijusią su gyvenimu Lietuvoje. Išlaikydamas stiprius ryšius su savivaldybėmis, toks informavimo ir konsultavimo centras užtikrintų informacijos teikimą savivaldybėse norintiesiems grįžti į konkrečią Lietuvos gyvenamąją vietovę ir skatintų bendradarbiavimą su įvairių sričių konsultavimo paslaugas teikiančiomis valstybės institucijomis.

77.3. *Užtikrinti atvykusių asmenų ir jų šeimos narių integraciją Lietuvoje.* Apie 66 proc. grįžusių į Lietuvą asmenų per 1 metus neįsidarbina, o tai yra dažna pakartotinio išvykimo iš Lietuvos priežastis (EBPO, 2018 m.). Siekiant visus atvykusius asmenis ir jų šeimos narius išlaikyti Lietuvoje ir padėti jiems įsitvirtinti, įgyvendinamos priemonės, padedančios integruotis į darbo rinką, švietimo sistemą, visuomenę, šalies kultūrą: kalbos kursai, tikslinės paslaugos Lietuvos mokyklose, atvykusiems asmenims skirtos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, užsienyje įgytų kvalifikacijų ir kompetencijų pripažinimas, bendruomenių veiklos skatinimas, asmeninė pagalba sprendžiant integracijos metu kylančius sunkumus, informacijos ne lietuvių kalba prieinamumo gerinimas ir kt.

77.4. *Aktyviai palaikyti ryšį su Lietuvos diaspora ir kitais asmenimis, anksčiau gyvenusiais Lietuvoje.* Svarbu palaikyti nuoseklią komunikaciją bei ryšį su visais Lietuvos Respublikos piliečiais ir kitais Lietuvoje gyvenusiais ir išvykusiais asmenimis, siekiant pakartotinio jų atvykimo į Lietuvą, prioritetą teikiant asmenims, kurių reikia Lietuvos ekonominiams poreikiams tenkinti.

77.5. *Užtikrinti žmogiškiesiems ištekliams pritraukti, priimti, integruoti ir ryšiui palaikyti palankią aplinką, nuolatos gerinant žmogiškųjų išteklių pritraukimo sistemą.* Siekiant sėkmingai įgyvendinti žmogiškųjų išteklių pritraukimo į Lietuvą politiką, būtina užtikrinti konkurencingą pritraukimui skirtų paslaugų sistemą. Kad būtų patenkinti kintantys šalies ir atvykstančių asmenų poreikiai,

svarbu nuolat stebėti ir analizuoti žmoniškųjų išteklių pritraukimo sistemą, jos procesus, teikti pasiūlymus dėl jų tobulinimo.

78. Antras uždavinys – stiprinti ekonominę Lietuvos gyventojų gerovę.

79. Reprezentatyviosios visuomenės apklausos rodo, kad svarbiausios Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys buvo ir vis dar yra ekonominės – maži atlyginimai, nedarbas. Daugiau nei 80 proc. emigravusių darbingo amžiaus asmenų 1 metus iki emigracijos buvo ekonomiškai neaktyvūs (nedirbo ir neieškojo darbo) (EBPO, 2018 m.). Ekonominių-materialinių veiksnių svarba atsispindi ir vertybinėse Lietuvos gyventojų nuostatose: Lietuvos gyventojams būdinga kone stipriausia Europoje orientacija į materializmą (pinigų, brangių daiktų turėjimą) (4-a iš 24 šalių; Europos socialinis tyrimas, 2014 m.). Jeigu nebus užtikrinta ekonominė Lietuvos gyventojų gerovė, mažai tikėtina, kad Lietuva pasieks teigiamą neto migracijos rodiklį. Pagrindinės antro uždavinio įgyvendinimo kryptys:

79.1. *Užtikrinti konkurencingą darbo užmokestį ir pakankamą skaičių kokybiškų darbo vietų.* Mažos gyventojų pajamos – ilgalaikė ir svarbiausia emigracijos iš Lietuvos priežastis. Nors Lietuvos bendrasis vidaus produktas vienam gyventojui nuo įstojimo į Europos Sąjungą sparčiai augo ir labai priartėjo prie Europos Sąjungos vidurkio (EUROSTAT duomenimis, nuo 53 proc. 2004 m. iki 75 proc. 2016 m.), gyventojų pajamos Lietuvoje vis dar yra vienos mažiausių Europos Sąjungoje. Siekiant didinti darbo užmokestį ir kokybiškų darbo vietų skaičių, vykdoma ilgalaikė šalies ekonominė politika produktyvumo ir inovacijų, eksporto, tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo, verslumo skatinimo, mokesčių ir kitose srityse.

79.2. *Užtikrinti veiksmingą gyventojų integraciją į darbo rinką.* Jauni žmonės dažniausiai emigruoja tada, kai baigia mokyklą ar universitetą, nes studijų ir darbo derinimo lygis šalyje yra žemas⁶. Siekiant mažinti didelę jaunimo emigraciją, būtina stiprinti sklandų perėjimą iš mokyklos ar studijų į darbo rinką, vykdant jauniems žmonėms skirtą aktyvią darbo rinkos politiką. Linkę emigruoti ir kiti ekonomiškai neaktyvūs (nedirbantys ir darbo neieškantys) asmenys, kurių emigracija gali būti mažinama stiprinant jų paskatas įsilieti į darbo rinką bei įgyvendinant jiems skirtas aktyvias darbo rinkos politikos priemones.

79.3. *Užtikrinti svarbiausių išlaidų ir prekių bei paslaugų kainų mažėjimą.* Gyventojų ekonominę gerovę lemia ne tik atlyginimų dydis, bet ir tai, ką už juos galima nusipirkti (kokios prekių ir paslaugų kainos). Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų infliaciją ir kainų augimą laiko svarbiausia šalies problema (standartinis „Eurobarometro“ tyrimas Nr. 86, 2016 m.), darbo našumo neatitinkanti infliacija gali lemti gyventojų perkamosios galios mažėjimą ar stagnaciją. Valstybė privalo užtikrinti tinkamą rinkos ekonomikos bei konkurencijos veikimą. Prekių ir paslaugų kainų mažėjimas taip pat siektinas srityse, kuriose valstybė yra tiekėja arba gali veikti kainas kitais būdais (keičiant teisinį reguliavimą ir pan.), laikydamasi rinkos ekonomikos principų.

79.4. *Stiprinti finansinį gyventojų saugumą.* Ekonominę gyventojų gerovę lemia ne tik pajamų ir kainų santykis, bet ir asmeninių finansų tvarumas, stabilumas. Ekonominės krizės metu daug Lietuvos gyventojų prarado darbą ar buvo sumažinti jų atlyginimai, todėl jie nebeišgalėjo mokėti būsto kreditų ar vykdyti kitų finansinių įsipareigojimų ir buvo priversti ieškoti geriau apmokamo darbo užsienio šalyse. Krizę apsunkino tai, kad iki jos nebuvo vykdoma veiksminga anticiklinė ekonominė politika. Lietuvos gyventojų finansų tvarumas išliko žemas: tai rodo viena žemiausių namų ūkių taupymo normų

⁶ EBPO (2017) *Education in Lithuania*, OECD Publishing, Paris.

Europos Sąjungoje (EUROSTAT 2016 m. duomenys) bei didelis įsiskolinusių asmenų skaičius Lietuvoje. Siekiant stiprinti finansinį Lietuvos gyventojų saugumą, tikslinga skatinti juos racionaliai taupyti, tobulinti nemokumo sistemos veikimą, mažinti šalies ekonomikos procikliškumą vykdant tvarią atsakingo skolinimosi politiką, siekti palankesnio gyventojams finansinių paslaugų reguliavimo ir užtikrinti tinkamą vartotojų informavimą apie jas.

80. Trečias uždavinys – stiprinti socialinį Lietuvos gyventojų saugumą.

81. Gyventojų poreikių tenkinimas ir jų gerovės užtikrinimas skatina likti gyventi Lietuvoje arba sugrįžti į ją, ir tai yra daugiau nei palankių ekonominių sąlygų sudarymas. Svarbus ir socialinis saugumas, kurį lemia valstybinė socialinės apsaugos sistema bei neformalus socialinio saugumo tinklai – nevyriausybinių organizacijų, gyvenamosios vietos bendruomenės, aplinkiniai asmenys. Vis dėlto socialinio *nesaugumo* jausmas ir teisingumo stoka – vienos svarbiausių emigracijos priežasčių (UAB „Vilmorus“, 2018 m. sausio mėn.). Lietuvos gyventojai gana stipriai nepasitiki vieni kitais (8-a iš 22 šalių, Europos socialinis tyrimas, 2014 m.), šalyje aukšta pajamų ir kitokia socialinė nelygybė (švietimo, sveikatos paslaugų ir kt.), darbo rinkos dalyviai – darbuotojai ir darbdaviai – yra menkai organizuoti, o jų bendradarbiavimo lygis žemas⁷. Visa tai lemia, kad pagal socialinę sanglaudą Lietuva yra viena iš paskutinių tarp Europos Sąjungos ir EBPO šalių⁸. Pagrindinės trečio uždavinio įgyvendinimo kryptys:

81.1. *Stiprinti bendruomeninę veiklą ir nevyriausybines organizacijas*. Visuomenės narių rūpinimasis vieni kitais ir tarpusavio pagalba, reiškiami per bendruomeninę bei nevyriausybinių organizacijų veiklą, yra svarbūs užtikrinant socialinį jų saugumą ir gerovę. Lietuvos gyventojai mažiausiai Europoje linkę padėti nepažįstamiems žmonėms, jiems mažiau rūpi aplinkinių žmonių gerovė (24-a iš 24 šalių, Europos socialinis tyrimas, 2014 m.). Panašios tendencijos yra ir kitose buvusiose komunistinio režimo šalyse Vidurio ir Rytų Europos regione. Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas per pastaruosius 15 metų neaugo⁹. Siekiant stiprinti bendruomeniškumą, būtina gerinti sąlygas veikti nevyriausybiniams organizacijoms, skatinti gyventojų bei juridinių asmenų aukojimą ir savanorišką veiklą, gerinti sąlygas gyventojams dalyvauti sprendimų priėmimo procese vietos savivaldos lygmeniu, plėtoti dalijimosi ekonomiką, socialinį verslą ir kitas socialines inovacijas, kurti kitas paskatas užsiimti bendruomenine veikla.

81.2. *Mažinti pajamų ir kitą socialinę nelygybę*. Lietuvoje pajamų nelygybė pastaraisiais metais augo ir yra viena didžiausių Europos Sąjungoje: EUROSTAT duomenimis, bendrą pajamų nelygybės dydį atspindintis „Gini“ indeksas 2012 m. Lietuvoje buvo 32, 2014 m. 35, 2016 – 37 („Gini“ indekso skalėje „0“ reiškia visišką lygybę, o „100“ – visišką nelygybę). Europos Sąjungos šalių „Gini“ indekso vidurkis 2016 m. buvo 30,8. Ekonomikos augimas, kurio rezultatų neįmanoma proporcingai paskirstyti gyventojams, didina pajamų nelygybę, stiprina neteisingumo jausmą ir skatina emigraciją. Socialinė nelygybė – tai ir atotrūkis tarp miestų bei regionų švietimo, sveikatos, kitų viešųjų paslaugų kokybės, viešosios infrastruktūros nevienodumas. Siekiant mažinti nelygybę, svarbu, kad mokesčių ir socialinės paramos politika būtų suderinta. Taip pat svarbu užtikrinti lygias galimybes visiems

⁷ Europos Komisija (2015). *Industrial relations in Europe 2014*, p. 20, 25, 29.

⁸ Pagal Socialinės sanglaudos indeksą (angl. *Social cohesion index*, Bertelsmann Stiftung, 2013) Lietuva patenka į paskutinį kvintilį (29–34 vieta) iš 34 Europos Sąjungos ir EBPO šalių, p. 29.

⁹ Pagal JAV Tarptautinės plėtros agentūros (USAID) ir VŠĮ Bendruomenių kaitos centro rengiamą Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indekso tyrimą, 2001–2016 m. duomenys.

gyventojams gauti kokybiškas viešąsias paslaugas, plėtoti šalies ekonominę sistemą, kuri užtikrintų teisingą sukurto ekonominio produkto paskirstymą, siekti taiklesnės ir veiksmingesnės socialinės paramos.

81.3. *Stiprinti socialinę partnerystę ir darbuotojų teises*. Emigravusių asmenų apklausa rodo, kad Lietuvoje daugiau nei pusė jų jautė pagarbos iš darbdavio stoką (54,8 proc.) ir patyrė didelį stresą darbe (62,1 proc.)¹⁰. Darbuotojų teises silpnina nepakankamas informuotumas apie jas darbovietėse, nelegalus darbas, dėl kurio mažėja darbuotojų galimybė gauti nedarbo, motinystės (tėvystės) išmokas ir socialinę paramą. Stipri socialinės partnerystės sistema – vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių pažangių Europos Sąjungos valstybių narių ekonomikos konkurencingumą bei tvarumą. Veiksmingos kolektyvinės derybos užtikrina glaudžią sąsają tarp darbuotojų produktyvumo ir atlyginimų, prisideda prie tarptautinio šalies konkurencingumo didėjimo bei darbuotojų teisių užtikrinimo. Lietuvoje socialinės partnerystės sistema yra nepakankamai išplėtotą: procesai yra vieni mažiausiai koordinuojamų, fragmentuoti ir daugiausia koncentruojasi atskirų įmonių lygmeniu, kolektyvinės derybos ir kolektyviniai susitarimai vieni mažiausiai paplitusių visoje Europos Sąjungoje¹¹. Siekiant stiprinti socialinę partnerystę, svarbu gerinti darbdavių ir darbuotojų organizacijų įvaizdį, ugdyti jų vadovų gebėjimus, skatinti visų lygmenų kolektyvinius susitarimus.

82. Ketvirtas uždavinys – stiprinti psichologinę (emocinę) Lietuvos gyventojų gerovę.

83. Psichologinė (emocinė) gerovė – svarbus su migracija susijusių sprendimų veiksnys. Maždaug vienas iš šešių ketinančių emigruoti asmenų tai darytų dėl to, kad Lietuvoje jaučiasi neįvertintas ar diskriminuojamas arba jaučia pagarbos žmogui ir tolerancijos trūkumą (UAB „Spinter tyrimai“, 2011–2017 m. tyrimai). Apklausiant išvykusiuosius, psichologinio klimato šalyje pokyčiai, didesnė tolerancija ir pagarba žmogui buvo paminėti tarp svarbiausių veiksnių svarstant sugrįžimo į Lietuvą galimybes (UAB „Vilmorus“ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakymu atlikti 2013–2016 m. tyrimai). 38,1 proc. išvykusių asmenų, gyvendami Lietuvoje, jautėsi nelaimingi, 56,7 proc. išvykdami jautėsi nereikalingi Lietuvoje¹². Nepakankamą psichologinę gyventojų gerovę Lietuvoje rodo ir viena žemiausių vietų pasaulyje pagal teigiamų patirčių indeksą¹³, taip pat aukšti priklausomybių ligų, kitų psichikos ir elgesio sutrikimų, patyčių, savižudybių rodikliai (Higienos instituto sveikatos informacijos centro 2016 m. duomenys). Pagrindinės ketvirto uždavinio įgyvendinimo kryptys:

83.1. *Stiprinti psichikos ir elgesio sutrikimų prevenciją*. Lietuvoje turinčiųjų psichikos ir elgesio sutrikimų, ypač nuotaikos sutrikimų (daugiausia depresija), bei sergančiųjų priklausomybės ligomis (dėl alkoholio, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, azartinių lošimų, besaikio naudojimosi internetu) skaičius nuolat didėja¹⁴. Didelis smurto, savižudybių, patyčių, rizikingos elgsenos mastas atskleidžia didelį visuomenės pažeidžiamumą, psichinio atsparumo trūkumą susiklosčius sudėtingoms gyvenimo aplinkybėms. Šiame kontekste emigracija pasirenkama ir siekiant gyventi geresnėje aplinkoje, ir

¹⁰ Genys, D., Strumickienė, I., Janauskas, G. (2018). *Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo rezultatai*. Vytauto Didžiojo universitetas.

¹¹ Europos Komisija (2015). *Industrial relations in Europe 2014*, p. 12, 35, 61.

¹² Genys, D., Strumickienė, I., Janauskas, G. (2018). *Lietuvių migracijos priežasčių tyrimo rezultatai*. Vytauto Didžiojo universitetas, p. 25, 27.

¹³ 2015 m. – 140-a iš 148, 2016 m. – 132-a iš 140, 2017 m. – 135-a iš 142 šalių (*Gallup Global Emotions Report 2015–2017 m.* ataskaitos).

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 639 „Dėl Psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo 2007–2016 metų ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“.

kaip vienas iš būdų spręsti asmenines (psichologines) problemas. Investicijos į psichikos ir elgesio sutrikimų prevenciją yra ekonomiškai pagrįstos, nes leidžia išvengti didesnių gydymo išlaidų vėliau diagnozavus sutrikimą. Psichikos ir elgesio sutrikimų prevencija turi būti vykdoma šalies švietimo įstaigose, be kita ko, ugdant emocines ir socialines kompetencijas, darbovietėse (ypač įtemptą ir rizikingą darbą dirbančių darbuotojų) ir kitur, užtikrinant veiksmingą patyčių, smurto, savižudybių bei psichikos ir elgesio sutrikimų prevenciją.

83.2. *Užtikrinti kokybiškas, prieinamas ir nestigmatizuojančias psichikos sveikatos priežiūros paslaugas.* Psichikos ir elgesio sutrikimai šiuo metu dažniausiai gydomi medikamentais, nemedikamentinių psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas yra itin prastas. Be to, esamoje sistemoje nepakankamai diferencijuojami sunkūs ir lengvesni psichikos ir elgesio sutrikimai, o asmeniui, kuriam diagnozuojamas tokio pobūdžio sutrikimas, gresia ne visada proporcingos teisinės pasekmės ir neigiamas visuomenės požiūris. Todėl psichikos ir elgesio sutrikimų turintiems asmenims sunkiau gauti būtinas paslaugas, pažeidžiamos jų teisės¹⁵. Siekiant stiprinti šalies gyventojų psichologinę (emocinę) gerovę, būtina tobulinti psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelį ir psichikos bei elgesio sutrikimų diagnostiką, gerinti nemedikamentinių psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, siekiant užtikrinti reikalingus teisinius ir visuomenės nuomonės pokyčius, kad būtų destigmatizuoti psichikos ir elgesio sutrikimai, užtikrinta žmogaus teisių apsauga šioje srityje.

84. Penktas uždavinys – stiprinti Lietuvos gyventojų susietumą su šalimi ir gyvenamąja aplinka.

85. Reikšmingas su migracija susijusių sprendimų veiksnys yra *subjektyvus* savo gyvenamosios aplinkos ir šalies vertinimas. Jį lemia individuali ir socialinė asmens patirtis, per viešąją erdvę gaunama informacija, taip pat asmens vertybės, pasaulėžiūra. Asmuo, kuris jaučiasi svetimas, nevertinamas, bejėgis keisti savo aplinką ir susiduria su neteisybe, bus labiau linkęs atsiriboti nuo savo gyvenamosios aplinkos bei šalies ir emigruoti nei tas, kuris jaučiasi savo šalies ir gyvenamosios vietos dalimi, yra gerbiamas, aktyvus visuomenės narys, nepatiria neteisybės. Siekiant mažinti neigiamus migracijos srautus, svarbu sudaryti prielaidas gerėti visuomenės narių požiūriui į savo gyvenamąją aplinką, šalį ir jos institucijas. Pagrindinės penkto uždavinio įgyvendinimo kryptys:

85.1. *Gerinti viešosios politikos komunikaciją ir visuomenės dalyvavimą priimančiais sprendimais.* Nuomonę apie valstybėje vykstančius objektyvius procesus ir pokyčius lemia ne tik faktinė situacija, bet ir jos pateikimas viešojoje erdvėje¹⁶ – žiniasklaidoje, televizijoje ir kt. Joje dažnai pateikiama neigiama informacija apie gyvenimą Lietuvoje ir teigiama informacija apie emigraciją, kuri ne visada būna pagrįsta. Tai lemia nepakankamai koordinuota ir efektyvi valstybės institucijų vykdomos viešosios politikos komunikacija, stiprus atotrūkis tarp visuomenės bei valstybės institucijų, priimančių sprendimus. Visuomenės ir nevyriausybinių organizacijų įtraukimas į viešąjį valdymą ir sprendimų priėmimą gali prisidėti prie stipresnio visuomenės pasitikėjimo valstybės institucijomis, susietumo su šalimi ir teisingumo

¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos 2017 m. birželio 15 d. ataskaitos Nr. 2017/1-35 „Dėl žmogaus teisių padėties Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikų psichiatrijos klinikoje ir viešojoje įstaigoje Vilniaus miesto psichikos sveikatos centre“ 11.3 papunktis ir 15 punktas, D. Petružytė ir E. Šumskienė (2017). *Psichikos sveikatos ir gerovės paradigmų kaita Lietuvoje*. Vilniaus universiteto leidykla, p. 49–51, Mental Health Europe (2017). *Mapping and understanding exclusion in Europe*, p. 132.

¹⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2016). *Lietuvos sociodemografinės politikos Baltoji knyga*, p. 106.

jausmo¹⁷. Siekiant šių tikslų, svarbu gerinti komunikacijos viešosios politikos srityje kokybę ir didinti objektyvios informacijos apie gyvenimą emigravus prieinamumą, skatinti visuomenės dalyvavimą priimant sprendimus visuose valdžios lygmenyse ir sprendimų priėmimo etapuose.

85.2. *Stiprinti visuomenės pilietiškumą, patriotiškumą.* Lietuvos gyventojai yra vieni mažiausiai siejančių save su savo šalimi tarp Europos Sąjungos ir EBPO šalių gyventojų ir vieni dažniausiai norinčių išvykti iš šalies¹⁸. Priklausymo savo šaliai ir kultūrai jausmas yra svarbus migracijos kontekste: išankstinė nuostata gyventi Lietuvoje, susiformavusi *prieš išvykstant*, bei noras sieti save su Lietuva ilgalaikėje perspektyvoje yra svarbūs veiksniai, lemiantys Lietuvos piliečių grįžimą¹⁹, o mokyklų, kuriose stipriau ugdoma etninė kultūra, mokiniai labiau linkę likti gyventi savo šalyje ir mažiau jų ketina emigruoti²⁰. Mažinant neigiamas emigracijos tendencijas, svarbu skatinti patriotiškumą ir su Lietuva susijusios kultūrinės tapatybės formavimąsi, taip pat kultūros vartojimą plačiaja prasme (ypač vaikų ir jaunimo), didinant su Lietuva susijusios literatūros, meno, istorijos, kultūrinio paveldo sklaidą visuomenėje bei Lietuvos švietimo įstaigose. Pilietinė veikla ir pilietiškumo nuostatos taip pat atspindi, o kartu ir stiprina gyventojų susitapatinimą su šalimi, skatina juos aktyviai reaguoti į visuomenėje kylančias problemas, neteisybę. Tačiau per pastaruosius 10 metų Lietuvos gyventojų pilietinė galia augo nedaug²¹. Svarbu stiprinti visuomenės pilietiškumą, skatinant savanorišką veiklą, dalyvavimą nevyriausybinių organizacijų, bendruomenių veikloje.

85.3. *Stiprinti kovą su korupcija ir didinti skaidrumą.* Teisingumo stoka, korupcija taip pat yra įvardijamos kaip vienos svarbiausių priežasčių, dėl kurių emigrantai nusprendžia negrįžti į Lietuvą (UAB „Vilmorus“ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakymu atliktas tyrimas, 2016 m.). Pagal „Transparency International“ korupcijos suvokimo indeksą Lietuva užima 16-ą vietą iš 28 Europos Sąjungos valstybių narių (2017 m.). Asmeninės patirtys susidūrus su nekokybiškomis, diskriminuojančiomis viešosiomis paslaugomis ir valstybės politika, taip pat į viešumą iškylantys korupcijos ir piktnaudžiavimo valdžia atvejai formuoja neigiamą gyventojų požiūrį į gyvenimą Lietuvoje ir skatina išvykti. Siekiant mažinti korupciją ir didinti skaidrumą, būtina įgyvendinti veiksmingas kovos su korupcija priemonės, didinti viešojo sektoriaus atvirumą ir viešumą.

85.4. *Užtikrinti kokybiškas ir prieinamas viešąsias paslaugas.* Pagal pasitikėjimą institucijomis (teismais, policija, partijomis ir t. t.) Lietuva užima vieną paskutinių vietų tarp Europos Sąjungos ir EBPO šalių (33-a iš 34 šalių²²). Kokybiškos ir prieinamos viešosios paslaugos lemia ne tik objektyvią gyvenimo kokybę šalyje, bet ir subjektyvų gyventojų požiūrį į šalies raidą bei pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis. Mažinant jaunimo emigraciją, ypač svarbios bendrojo ugdymo ir aukštojo mokslo institucijos, kurios ne tik veikia jaunų žmonių požiūrį į migraciją, bet ir suteikia jiems galimybių

¹⁷ EBPO (2015). *Lithuania: Fostering Open and Inclusive Policy Making*, OECD Publishing, Paris, p. 35.

¹⁸ Pagal socialinės sanglaudos indeksą (angl. *Social cohesion index*, Bertelsmann Stiftung, 2013) tapatinimosi (angl. *identification*) subindeksą Lietuva patenka į antrąjį nuo galo kvintilį (22–28 vieta) iš 34 Europos Sąjungos ir EBPO šalių, p. 29.

¹⁹ TMO (2015). *Kad grįžti į Lietuvą būtų lengviau*, p. 13. Migration Policy Institute (2010). *Show Me the Money (and Opportunity): Why Skilled People Leave Home — and Why They Sometimes Return*.

²⁰ E. Krukauskienė, I. Trinkūnienė (2002). *Etninės kultūros raiška ir sklaida vidurinėje švietimo grandyje*. 10-a išvada.

²¹ Pagal Pilietinės visuomenės instituto apskaičiuojamo pilietinės galios indekso reikšmę, 2007–2016 m. duomenys.

²² Pagal socialinės sanglaudos indeksą (angl. *Social cohesion index*, Bertelsmann Stiftung, 2013) susietumo (angl. *connectedness*) subindeksą, apimančią tapatinimąsi (angl. *identification*), pasitikėjimą institucijomis (angl. *trust in institutions*) bei teisingumo suvokimą (angl. *perception of fairness*), p. 37.

susirasti darbą Lietuvoje. Siekiant tobulinti šią sritį, būtina vykdyti viešųjų paslaugų struktūrines reformas, nuolat tobulinti šias paslaugas, atsižvelgiant į jų trūkumus ir visuomenės poreikius.

86. Šeštasis uždavinys – vykdyti veiksmingą diasporos politiką.

87. Užsienyje gyvena apie 1,3 mln. lietuvių kilmės asmenų (apibendrinti Lietuvos institucijų ir Pasaulio lietuvių bendruomenės 2011 m. duomenys). Siekiant palaikyti ryšį su jais ir padėti jiems puoselėti lietuvių tautinį tapatumą bei aktyviau juos įtraukti į valstybės gyvenimą, įgyvendinama „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. kovo 30 d. nutarimu Nr. 389 „Dėl „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programos patvirtinimo“, kurioje numatomi pagrindiniai šalies diasporos politikos principai. Atnaujinant programą ateinančiam laikotarpiui, numatoma prioritetą teikti šioms veiklos kryptims:

87.1. *Stiprinti galimybes užsienyje gyvenantiems lietuviams išlaikyti lietuvių tautinį tapatumą.* Didelis dėmesys ir toliau turi būti skiriamas lituanistinio švietimo užsienyje plėtrai, sudarant kuo palankesnes lietuvių kalbos, kultūros, istorijos mokymosi sąlygas lituanistinėse mokyklose užsienyje ir nuotoliniu būdu (vaikams ir suaugusiesiems), taip pat tautiniam bendruomeniškumui skatinti, ugdant bendruomenių lyderius, per projektinę veiklą stiprinant esamas užsienio lietuvių organizacijas ir pagal poreikį inicijuojant naujų kūrimąsi.

87.2. *Skatinti užsienio lietuvių įsitraukimą ir jų indėlį į Lietuvos politinį, ekonominį, mokslo, kultūros ir sporto gyvenimą.* Nors apie 30 proc. užsienyje gyvenančių Lietuvos piliečių neketina grįžti gyventi į Lietuvą (UAB „Vilmorus“ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos užsakymu atliktas tyrimas, 2017 m.), dažnai jie norėtų aktyviau dalyvauti Lietuvos gyvenime. Lietuvos valstybei taip pat svarbu, kad iš jos išvykę asmenys savo žiniomis ir investicijomis prisidėtų prie Lietuvos ekonominio ir socialinio vystymosi. Sukauptos užsienyje gyvenančių lietuvių žinios ir patirtis suteikia galimybes plėtoti ekonominius ryšius, mokslinius tyrimus ir kitą bendrą veiklą, susijusią su Lietuva.

87.3. *Palaikyti ryšį su užsienyje gyvenančiais Lietuvos piliečiais, lietuvių kilmės asmenimis, naudojant užsienio lietuvių poreikius atitinkančias komunikacijos priemones.* Dėl sparčių globalizacijos procesų svarbu aktyviai palaikyti ryšį su užsienyje gyvenančiais Lietuvos piliečiais, lietuvių kilmės asmenimis naudojant įvairias komunikacijos su užsienio lietuviais priemones, tokiu būdu siekiant stiprinti galimybes užsienyje gyvenantiems lietuviams išlaikyti lietuvių tautinį tapatumą, skatinant juos įsitraukti į Lietuvos politinį, ekonominį, mokslo, kultūros ir sporto gyvenimą.

87.4. *Teikti pagalbą dėl nepakankamo imigrantų teisių užtikrinimo užsienyje nukentėjusiems Lietuvos piliečiams ir lietuvių kilmės asmenims.* Emigracijoje gyvenantys Lietuvos piliečiai ir lietuvių kilmės asmenys dažnai tampa labiau pažeidžiami dėl kalbinių ir kultūrinių skirtumų, patiriamos socialinės atskirties, nepakankamo imigrantų teisių užtikrinimo užsienio šalyse. Tikslūs duomenys apie modernios vergystės mastą nėra žinomi, tačiau yra požymių, kad daug Lietuvos piliečių užsienyje tai patiria²³. Aktualios ir kitos problemos, susijusios su užsienyje gyvenančiais Lietuvos piliečiais ir lietuvių kilmės asmenimis, – išnaudojimas, pagalba asmenims humanitarinės krizės ištiktose šalyse ar regionuose, ar karinių konfliktų apimtose teritorijose.

²³ Lietuva yra 32-a iš 167 pasaulio šalių pagal tai, kokia jos piliečių dalis Europos Sąjungos šalyse patiria modernią vergystę. *Global Slavery Index*, 2016.

88. Trečias Strategijos tikslas – suteikti galimybių vyresnio amžiaus asmenims integruotis į visuomenę.

89. Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio valstybių, vyksta gyventojų senėjimo procesas: daugėja vyresnio amžiaus asmenų, didėja vyresnio amžiaus asmenų dalis bendroje gyventojų struktūroje. Lietuvoje šis reiškinys vyksta bendro gyventojų skaičiaus mažėjimo fone. Statistikos departamento duomenimis, 2017 m. pradžioje šalyje gyveno 550,2 tūkst. 65 metų ir vyresnių asmenų, iš jų moterų – beveik du kartus daugiau nei vyrų. Jų dalis nuo bendro šalies nuolatinių gyventojų skaičiaus padidėjo nuo 15,8 proc. (2005 m. pradžioje) iki 19,3 proc. (2017 m. pradžioje).

90. Statistikos departamento duomenimis, medianinis šalies gyventojų amžius 2017 m. pradžioje buvo 43 metai (vyrų – 39 metai, moterų – 46 metai). Nuo 2005 m. pradžios medianinis šalies gyventojų amžius pailgėjo 5 metais (vyrų – 4 metais, moterų – 6 metais). 2017 m. pradžioje medianinis vyrų amžius buvo 7 metais trumpesnis negu moterų.

91. Remiantis EUROSTAT prognozėmis²⁴, 2014–2049 m. Lietuvoje gyventojų skaičius mažės ir visuomenė toliau senės. Tikėtina, kad 2050 m. pradžioje Lietuvoje gyvens beveik 2 mln. (1 mln. 910 tūkst.) gyventojų, iš jų daugiau negu 0,5 mln. (544,5 tūkst.), arba 28,5 proc., bus vyresnio amžiaus. Prognozuojama, kad šimtui 15–64 metų gyventojų teks 52 vyresnio amžiaus asmenys.

92. Statistikos departamento duomenimis, gyventojai, sukakę senatvės pensijos amžių, 2016 m. pabaigoje sudarė apie 23,1 proc. visų Lietuvos gyventojų, tačiau kasmet jų skaičius šiek tiek mažėja dėl senatvės pensijos amžiaus didinimo, kuris 2026 m. pasieks vienodą tiek moterims, tiek vyrams 65 metų ribą. 2016 m. gruodžio mėn. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, su senatve susijusias pensijas (įskaitant netekto darbingumo (invalidumo) bei šalpos pensiją pensinio amžiaus gavėjams) gavo 674,4 tūkst. asmenų. Iš jų apie 90 proc. gavo valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją, kita dalis asmenų – netekto darbingumo arba invalidumo pensiją.

93. Lietuvoje vis dar aukštas vyresnio amžiaus asmenų skurdo lygis. Statistikos departamento duomenimis, 2016 m. daugiau nei ketvirtadalis 65 metų ir vyresnių asmenų (27,7 proc.) gyveno žemiau skurdo rizikos ribos. 2016 m. vidutinė senatvės pensija buvo 255 Eur ir buvo mažesnė už skurdo rizikos ribą, siekiančią 282 Eur. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, vidutinė senatvės pensija, paskirta turint būtinąjį stažą, 2017 m. sausio mėn. buvo apie 287,07 Eur. EUROSTAT duomenimis, vidutinės senatvės pensijos santykis su vidutiniu šalies darbo užmokesčiu yra apie 40 proc. neto (Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis – daugiau negu 50 proc.).

94. Lietuvoje pastaraisiais metais priimti ir įgyvendinami teisės aktai, kurie prisideda prie vyresnio amžiaus asmenų padėties gerinimo įvairiose srityse. Pirmiausia minėtina Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa. Strateginis šios programos tikslas – pasiekti kuo didesnę gyventojų užimtumą, kad kiekvienas gyventojas galėtų rasti turimą kvalifikaciją atitinkantį darbą ir užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį, vienas iš programoje keliamų uždavinių – skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje. Įgyvendinus Sveiko senėjimo užtikrinimo Lietuvoje 2014–2023 m. veiksmų planą, patvirtintą Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2014 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. V-825 „Dėl Sveiko senėjimo užtikrinimo Lietuvoje 2014–2023 m. veiksmų plano patvirtinimo“ (toliau – Sveiko

²⁴ EUROPOP2013 pagrindinis scenarijus.

senėjimo užtikrinimo Lietuvoje 2014–2023 m. veiksmų planas), bus sudarytos sąlygos pagerinti vyresnio amžiaus asmenų sveikatos priežiūros kokybę ir prieinamumą, sumažinti jų sergamumą ir mirtingumą nuo pagrindinių neinfekcinių ligų bei dėl išorinių priežasčių. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. liepos 14 d. įsakymu Nr. A1-435 „Dėl Integralios pagalbos plėtos veiksmų plano patvirtinimo“ patvirtintas Integralios pagalbos plėtos veiksmų planas, kurio tikslas yra kokybiškos integralios pagalbos namuose neįgaliesiems vaikams, darbingo amžiaus neįgaliesiems asmenims, senyvo amžiaus asmenims ir konsultacinės pagalbos šeimos nariams, prižiūrintiems neįgalius vaikus, darbingo amžiaus neįgalius asmenis, senyvo amžiaus asmenis, kūrimas ir plėtra. 2016 m. buvo priimti Lietuvos socialinio modelio teisės aktų projektai, įgyvendinamos Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos pertvarkos gairės. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. spalio 20 d. įsakymu Nr. A1-597 „Dėl Vyresnio amžiaus asmenų motyvavimo ir savanoriškos veiklos skatinimo 2016–2020 m. veiksmų plano patvirtinimo“ patvirtintas Vyresnio amžiaus asmenų motyvavimo ir savanoriškos veiklos skatinimo 2016–2020 m. veiksmų planas, kurio tikslas – sudaryti palankias sąlygas vyresnio amžiaus asmenims įsitraukti į savanorišką veiklą ir ilgiau išlikti aktyviems darbo rinkoje. Atsižvelgiant į gyventojų senėjimą, svarbu tęsti valstybės politikos priemonių įgyvendinimą ir inicijuoti naujas veiklas, kurios padėtų pasinaudoti dėl gyventojų senėjimo atsirandančiomis galimybėmis ir padėtų įveikti išskylančius iššūkius.

95. Apibendrinant vyresnio amžiaus asmenų padėties apžvalgą Lietuvoje, svarbu pažymėti, kad ilgėjanti vidutinė gyvenimo trukmė, didėjantis vyresnio amžiaus asmenų užimtumas, palankus visuomenės požiūris į vyresnio amžiaus asmenis prisideda prie jų gerovės. Kita vertus, vyresnio amžiaus asmenų padėtį blogina mažos jų pajamos, kurios lemia aukštą vyresnio amžiaus asmenų skurdo ir socialinės atskirties lygį. Be to, vyresnio amžiaus asmenų padėtį blogina ir neilga sveiko gyvenimo trukmė, nepakankamai išplėtos socialinės ir sveikatos apsaugos paslaugos vyresnio amžiaus asmenims.

96. Dėl vyresnio amžiaus asmenų dalies didėjimo atsiranda papildomų galimybių ir grėsmių visai visuomenei. Vyresnio amžiaus asmenų dalies ir skaičiaus didėjimas gali paskatinti spartesnę šiai amžiaus grupei skirtų paslaugų plėtrą, platesnį bei spartesnį darbo aplinkos pritaikymą vyresnio amžiaus asmenims. Kita vertus, spartus vyresnio amžiaus asmenų dalies didėjimas ir darbingo amžiaus asmenų skaičiaus mažėjimas Lietuvoje kelia iššūkius pensijų sistemos finansiniam tvarumui bei pensijų pakankamumui ilguoju laikotarpiu, didina išlaidas socialinei ir sveikatos apsaugai.

97. Siekiant geriau išnaudoti vyresnio amžiaus asmenų potencialą, tikslinga vyresnio amžiaus asmenims sudaryti sąlygas ir suteikti galimybes integruotis į visuomenę, dalyvauti socialiniame ir politiniame gyvenime, darbo rinkoje, užtikrinti jų finansinį saugumą, stiprinti santykius tarp kartų. Pagal Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos Gyventojų padalinio kartu su Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir įtraukties generaliniu direktoratu nustatytą 2015 m. aktyvaus senėjimo indeksą²⁵ (toliau – ASI) Lietuva tarp Europos Sąjungos valstybių narių užima 20-ą vietą (bendras senėjimo įvertis 31,6 proc.). Tai rodo, kad kokybiško senėjimo ir jam prielaidas sudarantys rodikliai nėra aukšti.

²⁵ <https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home>

98. Pirmas uždavinys – užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą socialiniame ir politiniame gyvenime.

99. Vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimo socialiniame ir politiniame gyvenime užtikrinimas apima vyresnio amžiaus asmenų indėlio socialinėje ir politinėje srityje pripažinimą, jų bendravimo su šeima ir bendruomene, savanoriškos veiklos bendruomenėje skatinimą, įgalinimą siekiant asmeninių interesų, galimybių vyresnio amžiaus asmenims dalyvauti grupinėje veikloje, orientuotoje į fizinės ir psichinės sveikatos palaikymą ir sveiką mitybą, skatinimą, bendraamžių savanorių telkimą, sudarant prielaidas megzti naujus socialinius kontaktus, paslaugų į namus plėtrą, kad vyresnio amžiaus asmenys kuo ilgiau galėtų būti integruoti į savo socialinius tinklus, sukurtus per gyvenimą, paslaugų vyresnio amžiaus asmenims, gyvenantiems nuo miestų nutolusiose kaimo gyvenamosiose vietovėse, plėtrą. Pagal ASI rodiklį Lietuva užima 18-ą vietą tarp Europos Sąjungos valstybių narių (visuomenėje dalyvauja tik 15,3 proc. vyresnio amžiaus asmenų). Politinis vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimas – tai šių asmenų dalyvavimas įvairiose srityse (taip pat ir vyresnio amžiaus asmenų gerovės srityje) veikiančiose Lietuvos ir tarptautinėse nevyriausybiniuose organizacijose, politinių partijų veikloje, priimant valdžios sprendimus, susijusius su vyresnio amžiaus asmenimis.

100. Antras uždavinys – užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą darbo rinkoje ir finansinį jų saugumą.

101. Vyresnio amžiaus asmenų gebėjimų dalyvauti darbo rinkoje (dirbti ir užsidirbti patiems) stiprinimo bei vyresnio amžiaus vartotojų interesų užtikrinimo srityje pagal ASI Lietuva užima 13-ą vietą tarp Europos Sąjungos valstybių narių. Statistikos departamento 2017 m. pirmojo pusmečio duomenimis, 55–64 metų asmenų užimtumo lygis siekė 66,2 proc. (2015 m. – 61,4 proc.), 65 metų ir vyresnių asmenų, 2017 m. pirmojo pusmečio duomenimis, užimtumo lygis siekė 9,3 proc. (2015 m. – 6,1 proc.). Vyresnio amžiaus asmenys yra sukaupę didelę profesinę ir gyvenimo patirtį, todėl svarbu sudaryti galimybes šią patirtį panaudoti dalyvaujant darbo rinkoje. Dalyvavimas darbo rinkoje vyresnio amžiaus asmenims reiškia didesnes pajamas, galimybę dalyvauti socialiniuose tinkluose, taip pat pojūtį, kad yra reikalingi, galėdami prisidėti prie bendros gerovės kūrimo, kol jie gali ir pageidauja. Vyresnio amžiaus asmenų integracija į darbo rinką yra svarbi ir siekiant proporcingo įvairių amžiaus grupių asmenų dalyvavimo joje.

102. Finansinio vyresnio amžiaus asmenų saugumo užtikrinimas apima pakankamų pajamų užtikrinimą visoms vyresnio amžiaus asmenų grupėms bei vyresnio amžiaus asmenų finansinio raštingumo stiprinimą (pajamų planavimo, investavimo ir saugumo klausimais). Mažėjant darbingo amžiaus asmenų, mažės ir asmens gaunamų pajamų dalis išėjus į pensiją, lyginant su jo gaunamu darbo užmokesčiu, todėl turėtų būti tobulinama pensijų kaupimo sistema, kad kuo daugiau asmenų dalyvautų pensijų kaupime ir gautų papildomų pajamų iš alternatyvių šaltinių. Sprendžiamas privalomojo antros pakopos pensijų kaupimo klausimas leistų sumažinti neigiamas staiga pajamų sumažėjimo išėjus į pensiją pasekmes.

103. Trečias uždavinys – užtikrinti mokymosi visą gyvenimą galimybes.

104. Poreikio mokytis realizavimas svarbus visais gyvenimo tarpsniais. Mokymasis bei kvalifikacijos kėlimas yra ypač svarbūs, siekiant ilgiau išlikti darbo rinkoje, ugdyti gebėjimus ir kvalifikacijas, išlaikyti produktyvumą. Mokymosi visą gyvenimą lygis (25–64 metų gyventojų mokymasis) Lietuvoje yra žemas, palyginti su kitomis Europos šalimis (EUROSTAT duomenimis, 2016 m. Lietuvoje

mokymosi visą gyvenimą lygis buvo 6 proc., Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis – 10,8 proc.). Šio lygio pokyčio Lietuvoje per pastaruosius 6 metus nebuvo (2011 m. rodiklio reikšmė buvo 6 proc., 2016 m. – taip pat 6 proc.). Ypač žemas mokymosi visą gyvenimą lygis kaimo gyvenamosiose vietovėse (Švietimo ir mokslo ministerijos 2016 m. duomenimis, kaime – 3,7 proc., mieste – 7 proc.). Tai, kad mažai suaugusiųjų dalyvauja neformaliame mokymesi, tampa kliūtimi sėkmingam šių asmenų konkuravimui darbo rinkoje ir dalyvavimui socialiniame gyvenime. Nepakankamos ir nelygios galimybės mokytis visą gyvenimą ypač apsunkina vyresnio amžiaus darbuotojų išlikimą darbo rinkoje, neigiamai veikia bendrą šių žmonių padėtį. Atsižvelgiant į tai, svarbu plėtoti mokymosi visą gyvenimą galimybes, ypatingą dėmesį skiriant vyresnio amžiaus asmenims.

105. Ketvirtas uždavinys – pagerinti vyresnio amžiaus asmenų sveikatos priežiūros kokybę ir prieinamumą, siekiant mažinti jų sergamumą ir mirtingumą nuo pagrindinių neinfekcinių ligų bei dėl išorinių priežasčių.

106. Higienos instituto duomenimis, 2016 m. sergančių 60 metų ir vyresnių asmenų buvo apie 92,4 proc., o 2005 m. – apie 77 proc. Lietuvoje 2016 m. daugiau kaip pusė 60 metų ir vyresnių gyventojų (62 proc.) sirgo kraujotakos sistemos ligomis, o ketvirtadalis – jungiamojo audinio ir griaučių raumenų sistemos ligomis, endokrininės sistemos, medžiagų apykaitos ligomis, akies ir jos priedinių organų ligomis. Taip pat nemaža vyresnių gyventojų problema – virškinimo sistemos ligos (22,5 proc.). 2016 m. dėl įvairių traumų į gydymo įstaigas kreipėsi maždaug 1 iš 10 vyresnio amžiaus gyventojų. Pagrindinė šio amžiaus žmonių traumų priežastis – nukritimas.

107. Higienos instituto Mirties atvejų ir jų priežasčių valstybės registro duomenimis, 2016 m. Lietuvoje mirė 33 653 vyresnio amžiaus asmenys. Kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų mirtingumas buvo 1,7 karto didesnis nei miesto. Daugiausiai 60 metų ir vyresnių žmonių mirė nuo kraujotakos sistemos ligų (net 63,1 proc. mirčių). Pagrindinės kraujotakos sistemos ligos, nuo kurių mirė vyresnio amžiaus gyventojai, – tai lėtinė išeminė širdies liga ir smegenų kraujagyslių ligos. 19,4 proc. vyresnio amžiaus gyventojų mirė nuo piktybinių navikų. 2016 m. vyresnio amžiaus vyrai dažniausiai mirė nuo trachėjos, bronchų ir plaučių piktybinių navikų, o moterys – nuo krūties piktybinių navikų. Lėtinės neinfekcinės ligos yra pagrindinė vyresnio amžiaus gyventojų mirties priežastis ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse, tačiau susirūpinimą kelia tai, kad Lietuvos mirtingumo nuo visų dažniausių ligų rodikliai yra vieni didžiausių, palyginti su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis. Lietuvoje 2014 m. buvo patvirtintas Sveiko senėjimo užtikrinimo Lietuvoje 2014–2023 m. veiksmų planas, kurio tikslas – pagerinti vyresnio amžiaus žmonių sveikatos priežiūros kokybę ir prieinamumą, mažinti jų sergamumą ir mirtingumą nuo pagrindinių neinfekcinių ligų bei dėl išorinių priežasčių.

108. Penktas uždavinys – stiprinti kartų santykius ir plėtoti savanorišką vyresnio amžiaus asmenų veiklą.

109. Kad visa visuomenė galėtų kūrybingai naudotis vyresnio amžiaus asmenų sukaupta patirtimi ir kompetencijomis, vyresnio amžiaus asmenys turi būti palankiai vertinami už savo indėlį į šeimos ir visuomenės gyvenimą. Amžius turėtų būti suvokiamas kaip vertybė bei turėtų būti aktyviai siekiama paneigti negatyvius su amžiumi susijusius stereotipus. Santykių tarp kartų stiprinimas apima stereotipų, susijusių su vyresnio amžiaus asmenimis, paneigimą, galimybes vyresnio amžiaus asmenims būti matomiems žiniasklaidoje, informacinėse kampanijose.

110. Svarbu skirti daugiau dėmesio savanoriškos veiklos plėtrai, nes ji svarbi vyresnio amžiaus asmenims ir kaip savanoriškos veiklos vykdytojams, ir kaip savanorių teikiamos pagalbos gavėjams. Savanoriškoje veikloje pagal ASI Lietuvoje dalyvauja tik 6 proc. vyresnio amžiaus asmenų. Savanoriai, pavyzdžiui, gali padėti pasirūpinti vyresnio amžiaus asmenimis, kurie neturi artimųjų. Savanoriška veikla gali paskatinti ir vyresnio amžiaus asmenis panaudoti savo žinias bei įgūdžius. Turi būti skatinama savanoriškų veiklų, atliepančių vyresnio amžiaus asmenų poreikius, plėtra bei vyresnio amžiaus asmenų įtraukimas į savanorišką veiklą.

VI SKYRIUS

STRATEGIJOS ĮGYVENDINIMAS IR VERTINIMAS

111. Strategijos įgyvendinimą koordinuoja ir jo stebėseną vykdo Lietuvos Respublikos Vyriausybė arba jos įgaliota institucija.

112. Siekiant Strategijoje numatyto pagrindinio Strategijos tikslo, viena iš svarbiausių sėkmės prielaidų yra efektyvus demografijos, migracijos ir integracijos politikos koordinavimas, nuolatinė demografijos, migracijos ir integracijos politikos įgyvendinimo stebėseną, mokslinių tyrimų demografijos, migracijos ir integracijos srityse plėtra ir šių tyrimų rezultatų taikymas, tikslus prioritetinių sričių identifikavimas, kad riboti finansiniai ir žmogiškieji ištekliai būtų skiriami didžiausią teigiamą poveikį užtikrinančioms kryptims.

113. Demografijos, migracijos ir integracijos politika apima daugelį sričių, todėl ją plėtojant svarbu užtikrinti valstybės, savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kitų fizinių ir juridinių asmenų bei organizacijų bendradarbiavimą, Europos Sąjungos ir kitų užsienio valstybių gerosios patirties taikymą sprendžiant su demografija, migracija ir integracija susijusius klausimus.

114. Įgyvendinant Strategiją, pagal savo kompetenciją dalyvauja ministerijos, kitos valstybės ir (ar) savivaldybių institucijos, įstaigos ir (ar) organizacijos, kiti asmenys. Strategija įgyvendinama iš atitinkamų metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto asignavimų, savivaldybių biudžetų lėšų, Europos Sąjungos ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšų bei kitų teisėtai gautų lėšų.

115. Siekiant Strategijos 33 punkte nustatyto pagrindinio Strategijos tikslo, būtinos visuotinės Lietuvos Respublikos Vyriausybės, visų ekonomikos sektorių, nevyriausybinių organizacijų, bendruomenių ir šeimų bei asmenų pastangos.

116. Strategijos įgyvendinimas bus vertinamas kiekvienais metais atliekant vertinimo rodiklių reikšmių pasiekimo stebėseną, taip pat 2020 m. atliekant tarpinį, o 2030 m. – galutinį Strategijos vertinimą.

117. Strategijos įgyvendinimo vertinimo rodikliai ir jų reikšmės pateikiami Strategijos priede.

118. Strategijos įgyvendinimo stebėsenai ir vertinimui bus naudojami oficialūs Statistikos departamento, EUROSTAT viešai skelbiami duomenys, sociologinių apklausų ir tyrimų duomenys.